

TARTALOM

Kedves Olvasóink!.....	2
Csepregi Márta: Nagy Katalin (1951–2022).....	3
Nagy Katalin hanti műfordításaiból:	
Prokopij Szaltikov, Maria Vagatova, Vlagyimir Volgyin, Roman Rugin, Mikul Sulgin, Tamara Piriszeva, Nagyezsda Longortova és Leonyid Longortov versei.....	6
Csúcs Sándor: Még egyszer a bécsi kongresszusról.....	15
Kormos Erik: Híradás szetu gyermekkönyv-fordításokról.....	22
Csúcs Sándor: Híradás a jazvai komikról.....	26
Romanova Marina: Az ember és a természet viszonya a kulturális metaforákban.....	32
Vereb-Dér Botond: Fenntarthatóság, életerő, okos megoldások.....	39
Krónika.....	40

A címlapon OKLEVÉL az „Év Kiállítása 2022” cím nyertesének, a zirci
Reguly Antal Múzeum és Népi Kézműves Alkotóháznak
a Regulyversum – mindent Regulyról c. állandó kiállításért

Finnugor Világ

A Reguly Társaság Értesítője

Szerkeszti: Csúcs Sándor (felelős szerkesztő), Molnár Zoltán

Szerkesztőség: Reguly Társaság: 2083 Solymár, Hóvirág u. 47.
Villanyposta: Csucs@btk.ppke.huKiadja a Reguly Társaság a Finnugor Világkongresszus Magyar Nemzeti Szervezete közre-
működésévelA társaság tagjai a lapot tagdíjuk fejében kapják. Tagdíj: dolgozóknak 2000 Ft, nyugdíja-
soknak, diákoknak: 1000 Ft. Bankszámlaszámunk: 11101404–19664314–36000001.© Waldberg Bt. Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, az adatfeldolgozó rendszerekbe való bevitel,
nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes részeket illetően is.

HU ISSN 1416-776X * Printed in Hungary

Finnugor Világ

A Reguly Társaság Értesítője

XXVII. évfolyam, 4. szám

2022. december

OKLEVÉL

Az Év Kiállítása 2022
nyertesének a zirci
Reguly Antal Múzeum és Népi Kézműves Alkotóháznak a

Regulyversum – mindent Regulyról

című, csopvetmunkában készült Reguly Antal életéről és munkásságáról, a zirci, körülmények között
leptetése, felmérése, a megőrzés, a bemutatás és a művelődési értékek kiállításait

Budapest, 2022. december 2.

Dr. Vasarhelyi Tamás
a zirci társaság elnökeDr. Bereczki Tibor
a Reguly Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület

Kedves Olvasóink!

Szomorú hírrel kezdem: hosszú betegség után elhunyt Társaságunk hűséges és aktív tagja, Nagy Katalin műfordító és irodalomtörténész, az oroszországi finnugor irodalmak szakértője és tolmácsolója, aki lapunkban is rendszeresen publikált. Távozása pótolhatatlan veszteséget jelent. Csepregi Márta nekrológjával és néhány műfordítása újraközlésével búcsúzunk Tőle.

Örömmel jelentem viszont, hogy a Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület *Az Év kiállítása 2022* kitüntető címmel jutalmazta a zirci Reguly Múzeum kiállítását, amely Reguly Antal életét és munkásságát mutatja be. A kiállítást Ruttkay-Miklián Eszter és munkatársai rendezték. Gratulálunk nekik a megérdemelt elismerésért. A 2021 őszén megnyílt kiállításról már többször írtunk, és ezúttal is arra biztatjuk olvasóinkat, hogy – ha még nem tették volna meg – látogassanak el Zircre és tekintsék meg a kiállítást. A mostani címlapunk is erre emlékeztet.

Ebben a számunkban folytatjuk a bécsi finnugor kongresszusról szeptemberben megkezdett beszámolót, azokról az előadásokról, amelyek a kisebbségben élő uráli népek, népcsoportok szociális vagy nyelvi helyzetével foglalkoztak. Ugyanez a témája *Híradás a jazvai komikról* c. cikkünknek is, amely egy kihálás szélén álló komi nyelvjárást mutat be. Ehhez a témához kapcsolódik még *Krónika* rovatunk egyik rövid írása is.

A debreceni Kormos Erik doktorandusz cikke egy olyan kezdeményezést mutat be (gyerekkönyvek fordítását), ami hozzájárulhat az észti nyelv szetu nyelvjárásának fennmaradásához.

Ahogy előző számunkban ígértük, beszámolót közlünk a szeptember 28-án és 29-én Veszprémben rendezett XV. Magyar–Finn Testvérvárosi Konferenciáról. Szerzője a Finnországban élő Vereb-Dér Botond a Finn–Magyar Társaság ügyvezetője, aki annak idején Piliscsabán tanult finnugrisztikát.

Felhívom még olvasóink figyelmét Romanova Marina cikkére. A szerző a Szegedi Tudományegyetem Finnugor Nyelvtudományi Tanszékének doktorandusza, aki anyanyelve, az udmurt kulturális metaforáiról írt érdekes cikket.

Végül, immár sokadszor arra biztatom olvasóinkat, a finnugrisztikát tanuló diákokat, a műfordítással kísérletező fiatalokat, szóval mindenkit, hogy küldjenek cikkeket, beszámolókat, fordításokat lapunknak. Szívesen közölnénk tudósításokat a Magyar–Észt Társaság és a Kalevala baráti kör rendezvényeiről is, vagy könyvismertetéseket a magyarul megjelenő finn vagy észti szépirodalmi művekről is.

Csúcs Sándor

Nagy Katalin (1951–2022)

Nagy Katalin főiskolai tanár, nyelvész, irodalmár, műfordító, sokunk kedves barátja (az alábbiakban én is Katiként fogom emlegetni) 2022. november 1-jén, néhány héttel 71. születésnapja előtt befejezte földi pályafutását. A gyászír halatán, a megrendülés pillanataiban első gondolatunk az volt, hogy véget ért az a küzdelem, melyet Kati 2013 nyara óta vívott a gyilkos kór ellen. Avatott szakemberek számtalan műtétet, sokféle kezeléssel próbálták megakadályozni a rák terjedését, sikertelenül. Sem az orvosi beavatkozás, sem Kati csodálatra méltó élni akarása nem segített – vagy talán élni akarásának köszönhető, hogy ilyen sokáig húzódtott a küzdelem.

Akik figyelemmel kísérték Kati betegségének alakulását, ha rá gondolnak, egy darabig még a betegséggel harcoló, múlandó embert látják maguk előtt. Az idő múlásával azonban egyre inkább előtérbe fog kerülni az életmű, mely túléli az embert. Ennek összefoglalására teszek kísérletet írásomban. Kezdjük az életrajzi adatokkal:

Nagy Katalin 1951. november 20-án született Tatán. Általános iskolába Kömlődön, gimnáziumba Tatán járt. 1970–74 között az egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola hallgatója volt, magyar–orosz szakon. Az egyetemi magyar szakos diplomát az ELTE levelező képzésén szerezte meg, már munka mellett. 1974–1980 között a Gyermelyi Általános Iskolában tanított, 1980-tól ’84-ig a Csillebércei Nagytáborban volt állása. Ezután került az esztergomi Tanítóképző Főiskola Magyar Nyelvi és Irodalmi Tanszékére, ahol 14 évig oktatta a leendő tanítókat. Ezt folytatta 1998-tól nyugdíjba meneteléig, de már egyetemi szinten, az ELTE Tanító- és Óvóképző Karának Nyelvi és Irodalmi Tanszékén. Felsorolni is nehéz, hányféle tárgyat oktatott. Munkássága lefedte a nyelvészet minden szintjét (hangtan, szófajtan, szóalaktan, szókészlettan, mondattan, szövegtan, kommunikációelmélet, nyelvtörténet, helyesírás, nyelvművelés, szociolingvisztika). Emellett tanterveket és tanmeneteket dolgozott ki, szakdolgozatokat vezetett és bírált, kari vetélkedőket, országos versenyeket szervezett. Minden munkáját a teljes odaadás, felelősségvállalás, a tökéletességre törekvés jellemezte.

Kati főállásban a jövő pedagógusok nyelvészeti képzését végezte, volt viszont egy hobbi, mely szintén egész embert igényelt: ez a kis finnugor népek irodalmának kutatása, s ezen irodalmak fordítása magyar nyelvre. Érdeklődésének középpontjában az obi-ugorok álltak. Juvan Sesztalov manysi író munkásságából írta a PhD értekezését (*Kellenek a szárnyak, míg tart az út*, Budapesti Finnugor Füzetek 8. 1997)¹ ő fordította Jeremej Ajpin hanti író

¹ Nagy Katalin teljes bibliográfiája pontos adatokkal megtalálható az ELTE TÓK Nyelvi és Irodalmi Tanszékének honlapján:

regényeit magyarra (*A hamvadó tűznél, Szűzanya a véres havon, Hantik, avagy a hajnalcsillag, Az első földet kerestükben*), Maria Vagatova verseit és meséit (*A kis tundrai ember*), Tatyjana Moldanova két kisregényét (*A malangi Anna „Középső Világ”-beli élete, A civilizáció érintései*), Szvetlana Gyinyiszlamova verseit (*Vízcsépp*), Anna Konykova meséit (ez utóbbit 2021-ben mutatta be az Írószövetségben). Az obi-ugorokon kívül fordított nyenyec kisregényt (Anna Nyerkgai: *Anyiko a Nogo nemzetségből*), vepsze verseket (Nikolaj Abramov: *Kétszer harminchárom*), mari meseregényt (Szvetlana Grigorjeva: *Lajel, avagy ahol nem alszanak a Targiltisek*), komi-permják verseket (Ljudmila Guljajeva és Ljubov Sztarceva: *Jön a tavasz esve-keve*). Összeállított novelláskötetet hanti, manysi, mari, komi, udmurt, számi és vepsze írók műveiből (*Repülés a mélybe*) és egy kötetet az északi népek (csukcs, dolgán, eszkimó, evenki, hanti, jakut, lapp, manysi, nganaszan, nyenyec, nyivh, szölkup, udegej és tofalár) mesekincséből (*A Nap lánya*). A kötetek kiadásának egy részét saját maga finanszírozta, de a Reguly Társaság és a Finnugor Népek Világkongresszusának Magyar Nemzeti Szervezete is hozzájárult a költségekhez.

Ezeket a műveket Kati oroszról fordította, mert egy részük eleve csak oroszul jelent meg. Ha volt a műnek eredeti változata valamely finnugor nyelven, Kati megpróbált azzal is megismerkedni, összevetni az oroszral, s a fordításban visszaadni az eredeti mű nyelvi sajátosságait. A manysi, a vepsze és a komi-permják verseskötet kétnyelvű, a magyar fordítás mellett az eredeti művek is szerepelnek.

Kati célul tűzte ki a magyar irodalom megismertetését is nyelvrokonainkkal. Ezt szolgálták az írókongresszusokra összeállított antológiák, de volt egy különleges vállalkozása is Katinak: magyar írók novelláit fordította hantira Valentyina Szolovar hanti nyelvessel szorosan együttműködve. A kötetben hat szerzőtől (Móra Ferenc, Móricz Zsigmond, Örkény István, Déry Tibor, Nemes György, Hernádi Gyula) jelent meg egy-egy novella, a címe *Uvti szűj pa uvti szűj* (Kiáltás és kiáltás).

Az önálló köteteken kívül Kati folyóiratokban (Napút, Magyar Napló) is szorgalmasan publikálta műfordításait. Aktívan részt vett a Finnugor Írók Szövetségének munkájában, elnökségi tagja, egy ideig alelnöke is volt a szervezetnek. 1998-tól kezdve a kétévenként megrendezett Finnugor Írókongresszusok résztvevője, szervezője, előadója volt. Érdemes felidézni a helyeket és időpontokat: Szikativkar (1998), Szaranszk (2000), Izsevszk (2002), Hanti-Manszijszk (2004), Petroskoi (2006), Joskar-Ola (2008), Oulu (2010). Mint mindent az életben, ezeket a kongresszusokat is intenzíven élte meg. Ismerkedett az írókkal és az

irodalmakkal, s mindig az járt a fejében, hogy mindebből mit lehetne a magyar olvasóközönség elé tárni. Nemcsak magyar, hanem nemzetközi viszonylatban is törekedett a rokonnépek irodalmának meg- és elismertetésére. Ő kezdeményezte 2004-ben Jeremej Ajpin felterjesztését irodalmi Nobel-díjra. Kidolgozta az előterjesztés dokumentációját és elérte, hogy a Finnugor Írók Szövetsége is támogassa javaslatát. 2012-ben pedig a Hanti-Manysi Autonóm Körzet kormányzójához írt levelében javasolta, hogy Juvan Sesztalov születésnapját nyilvánítsák a manysi irodalom napjává, és alapítsanak irodalmi díjat a manysi író-költő emlékére.

Azokat az alkotókat, akiknek műveit Kati magyarra fordította, a Magyar Írószövetség segítségével meghívta Magyarországra, s az ünnepélyes könyvbemutatón kívül tartalmas programot is szervezett számukra. A továbbiakban Katit idézem az ELTE TÓK honlapján megjelent összefoglalásból: „Jelesül a következő szerzőkkel találkozhattak a magyar olvasók: a mari Grigorjeva, Szvetlana (2013), a komi-permják Guljajeva, Ljudmila és Sztarceva, Ljubov (2011), a vepsze Abramov, Nikolai (2010), a manysi Gyinyiszlamova, Szvetlana (2009), a hanti Ajpin, Jeremej (2003, 1999). Hagyománnyá vált, hogy a szerzőket vendégül látta a Magyar Írószövetség mindenkori elnöke: Pomogáts Béla, Kalász Márton, Vasy Géza és Szentmártoni János. Hagyománnyá vált továbbá, hogy magyarországi tartózkodásuk alatt több rangos intézményben is szakmai beszélgetéseken fogadták őket, az ELTE Finnugor Tanszékén, az MTA Nyelv- tudományi Intézetében, az MTA Zenatudományi Intézetében, a Magyar Néprajzi Múzeumban és az OSZK-ban. Hagyománnyá vált az is, hogy a nem önálló államiságú és/vagy anyanyelvében, kultúrájában veszélyeztetett és/vagy kis lélekszámú őslakos népek íróit, költőit hazánk jeles politikai személyiségei is fogadták a Magyar Parlamentben: Grigorjevát Lezsák Sándor, az Országgyűlés alelnöke; Guljajevát, Sztarcevát és Abramovot L. Simon László költő, a Magyar Országgyűlés Kulturális- és Sajtóbizottságának elnöke; Ajpint pedig Göncz Árpád, a Magyar Köztársaság elnöke.” Még elképzelni is nehéz, hogy mennyi szervezőmunkával járt egy-egy ilyen látogatás előkészítése.

2011 őszén arra készültem, hogy a Finnugor Világ hasábjain köszöntsem Katit 60. születésnapja alkalmából. Elküldtem neki az első szövegváltozatot, és megkértem, hogy ellenőrizze, helyesek-e benne az adatok. Akkor ő megtiltotta a köszöntő közlését, mondván, hogy nem jár neki ez a nagy tisztesség, ebben a lapban a nálánál nagyobb emberekről szoktak megemlékezni. „Majd a halálom után” – írta, de elküldte a publikációinak jegyzékét, melynek rövidített változata meg is jelent a Finnugor Világ 2011. decemberi számában (XVI/4: 28–33). Abba viszont örömmel beleegyezett Kati, hogy a Finnugor Tanszéken egy félnapos konferencia keretében a számára kedves és fontos emberek körében emlékezzünk meg a jeles napról. Ahogyan születésnapján sok-sok jókívánságot kapott Kati a világ minden tájáról, ugyanígy érkeztek a részvétnyilvánítások

szerte a finnugor világból, az irodalmi élet képviselőitől. A veszteség érzését Jeremej Ajpin reakciója fejezte ki a legőszintebben: „Micsoda igazságtalanság!”

2011-ben az a „majd a halálom után” nagyon távolinak tűnt, és mivel nagyjából egyidősek vagyunk, joggal hittem, hogy nem én fogok nekrológot írni Katiról. Most viszont, amikor erre a szomorú feladatra vállalkozva végigtekinttem életpályáján, arról is meggyőződhettem, hogy milyen hűséges szerzője volt lapunknak. Mintegy 80 tanulmánya közül 26 a Finnugor Világban, illetve annak elődjében, a Reguly Társaság Értesítőjében jelent meg. A Reguly Társaság tagjai és a Finnugor Világ olvasói nevében is búcsúzom Katitól. Emlékét megőrizzük, munkáját a mi szerény eszközeinkkel próbáljuk folytatni.

Csepregi Márta

Nagy Katalin hanti műfordításaiból

Nagy Katalin szívesen fordította hanti költők verseit többükkel személyes jó viszonyban volt. Emléke előtt tisztelgünk fordításai újraközlésével.² *A szerk.*

Prokopij Szaltikov

SZÁNKARAVÁN

Lángol, lobog
Az északi fény,
Megcsikordultak
Éjjel a szánok...
Mint egy széles út,
Kígyózik a karaván
Az Isten küldte
Hóviharban.
Monoton hangja
A tájra feszül,
Mint fehér por,
A szívre nehezüln...

Tűz sem ég távol,
Sehol egy lélek,
Csak a hold világol
Az égi csendben.
Lassan, hosszan vonul
A szánkaraván...
Rénpásztor éneke
Hallik a csendben...
A sejtelmes ének
Elérte a szívet,
A csodás énekre
Ráfelelt a lélek.
A rénszarvasok is
Felkapták szarvukat,
És egy ütemre
Futottak békésen...
Havas pusztaságban
Született az ének,
Hóförfögetekben
Szárnyalt fel az ének;
A föld lakóiról,
A zord távolban,
Éjjeli sötétségben
Élő emberekről
Szól az az ének...
Az új életről,
Amit megismertek,
Amihez szívükkel
Lelkükkel kötődtek.
Futottak a rének...

Maria Vagatova

NAP MELEGE – ANYA TEJE

A Föld a Nap
Melegét issza,
Előbújik
Fű és virág,
Erdő zöldell.

² Forrás: *Finnugor irodalmi kistükör* c. DVD lemez, szerkesztette Kozmács István és Vančo Ildikó. Az eredeti kiadványok szerkesztője Pusztay János.

Madár fészke,
 Vadnak vacka
 Nap melegét
 Szívogatja...
 Gyermek anyja
 Tejét szopja.
 Erőre kap
 Keze-lába.
 A fényes napnak – az életnek
 Nő az ember.
 A kék Ég,
 A fényes Nap – az élő élet
 Anyatejjel
 Szívódik a
 Gyermekszívbe.
 Bogyószeme,
 Angyalarca
 Anyja szívét
 Megolvasztja.
 Nincs fennköltebb,
 Mint e csoda!

Nap melege – Anya teje
 Egyforma erő,
 Egyforma kincs
 Mind a kettő.

Vlagyimir Volgyin

HANTI

Mi minden embert hantinak hívunk,
 Hanti az orosz, üzbég és nyenyec,
 Ugyanis a 'hanti' szavunk
 'Ember'-t jelent a nyelvünkben.
 A legeslegértékesebb szó ez.
 Kezed közül ki ne engedd,
 Könnyelműen szélnek ne ereszd –
 Mert visszhangozza a barátod.
 Ha nekivágsz útjaidnak,

Szórd szét honfitársaidnak –
 Akár a kifejtett magvakat
 Vagy az otthoni tűz-szikrákat.
 Mint északi fény, fényeljen
 A sarkköri sötétségben.
 Bölcs nevünk elméd ne feledje,
 Hanti – a Föld összes népe.

Roman Rugin

A NYÍRFA

Minden fánál ékeesebb vagy,
 Aranysálad lágy, finom,
 Mindenkinél vonzóbb, szebb vagy –
 Szél játszik a lombodon.

Őseink csakugyan bölcssek
 Voltak. Gyermeküknek
 Egyedül nyírfakéregből
 Készítették a bölcsőket.

Úgy tartja egy régi monda,
 Hogy az égi szivárvány
 Lánya volt a csodás nyírfa –
 A mennyből jött le hozzánk.
 Ha a fehér nyírligetben
 Kószálgatok szép csendben,
 Tisztább, könnyebb, fényesebb,
 Egyszerűbb lesz a lelkem.

A sötét gondnak nyoma sincs,
 A kudarc sem számít már,
 Úgy érzem, hogy bennem is
 Élő nyírlé csordogál.

Megoltalmaználak téged,
 Fehér törzsű nővérem,
 Hóvihartól, gonosz fagytól,
 Esztelen fejszeceapástól.

Ilyen szépségnek örvendő
Még a záporok tüzes
Keze is ritkán sebzi meg
A szivárványlány törzsét.

Roman Rugin

A HANTI NYELV

Anyanyelvem, a hanti,
Igazságra, fényre szólít.
Kicsi a nép, mely elteti,
Ezért nyelvünk is kicsi.

Eleven tudás kútfője:
Szavak százát őrzi hűen
A sokféle hó nevében,
A gyors hullám nevében.

A szélnevek is százsámra
Élnek benne mindmáig...
Nem ok nélkül osztogatja
Bő kézzel a szavait!

Örököltű lesz azokban
A természet csodája,
A hantik tapasztalata,
Eszük-kezük munkája.

Észak ősi nyelve szívós
És szabad, mint hajdan.
Ki állítja, hogy gyötri kór,
Kiszárad, elsatnyul, kihal?

Nem kezdte ki az idő sem,
Pontos, gazdag, hajlékony,
Mit az emlékezet vesztett,
Ne rajta kérjétek számon!

Vidékünkön menegettem,
Sok folyót általszeltem,
Bogyó-szókat gyűjtöttem,
Háncskosárba beletettem.

Ezer évig is élhettek,
Századokat átléphettek,
De akkor sem látjátok meg
Ama kosár fenekét.

Földméhét sem láthatjátok,
Réteg fölött újabb réteg,
Nyelvünk mélyében is sok
A szó-szépség-réteg.

Mindent képes kifejezni
A jóság minden mélységét!
Tud tavasz-dalt énekelni,
Mint egy sebesen folyó séd.

Képes felmelegíteni
Az embert, mint izzó kályha.
Tud orkánként ordítani,
Nap-lazacként ragyogni.

Képes az ellenség nyakára
Hurkolódni, mint a pányva.
Ha valami új születik,
Máris új szó kerestetik.

Talál rá, vagy újat alkot,
Vagy kölcsönöz az oroszból.
Anyanyelvem, a hanti,
Igazságra, fényre szólít!

Testvérnépek tengerében,
Tényleg oly kicsi volnál?

Mikul Sulgin**ANYANYELVEM**

Mintha rének futnának
A mohos tajgában,
Mintha halak úsznának
Jeges vízsugárban...

Ó, édes anyanyelvem!
Mily kedves vagy nekem!
Általad ismertem meg
A világmindenséget.

Harmónia zeng benned,
Nem élhetek nélküled.
Vadászkésnél élesebb,
Tűznél fényesebb vagy.

Hatalmas, mint a tajga,
Mély, mint az Ob-óriás,
Megérzed a hóvihart,
Tudod, hol süpped a láp.

Barátomnak, mátkámnak,
Jóra fogékonynak
Csilingelsz, mint a patak,
Fülünknek zene vagy.

De ha ellenség támad,
Jóra nem számíthat:
Villámaiddal lecsapsz,
Mennydörgőn riogatsz.

Ezt a nagy-nagy nyelvet
Hallja az Urál-öreg.
Ó, édes anyanyelvem!
Te vagy az énekem!

Mikul Sulgin**AZ ÉSZAKI SZARVAS**

Íme, itt van Északnak
Fehérszín szarvasa.
Térdig érő hóban is
Könnyen fut tova.

Rénösztoke kezemben,
Körbekémlelek,
Hetykén kiáltom: „Ej!”
És egyre sebesebben

Viharzik, repül a szán
A hófürgetegben,
A kéklő tundrán,
A téli leheletben –

Mint fényes nyílveessző.
Északi jó barátom,
Fehérszín szarvasom
Térdig érő hóban is
Fürgén fut tova.

Tamara Piriszeva**KÉT NYÍRFA AZ ERDEI TISZTÁSON**

A tisztáson két nyírfa
Díszlik tarka ruhában.
Békésen álldogálnak,
A tiszta eget kémlelik.
Ágaik egymásba karolnak,
Gyökereik körbefutnak,
Örvendeznek fényes napnak,
Szélhez, fagyhoz fohászkodnak.

Nem mindig süt ki a nap,
A derült ég beborulhat.

Akármilyen idő is jön,
Jóba vetett hitük győzzön.
A két nyírfa a jövőről
Álmodik a tisztáson.
Leveleik súgnak-búgnak,
Egymással sugdolóznak.

Az égből eső záporoz,
A szél metszőn ostoroz,
Az egyik nyírfácska halkán
Azt mondja őszinte szóval:
„Ez a szél nem árthat nekünk.
Együtt erősek leszünk!
Nézd, ott is vannak nyírfák, lenn,
Miattuk is élnünk kell.

Nem mindig süt nekünk a nap,
Széllelkések ránk ronthatnak.
Tartogathat bármit sorsunk,
Nekünk mindig helyt kell állnunk!”
A két nyírfa a tisztáson
Az egész nyírest védi,
A két nyírfa a tisztáson
Jobb napokról álmodik...

Nagyezsda Longortova

SZINJAFÖLD

Szinjaföld csupa pompa,
Merőkanál-forma
Tavak, mocsarak vannak
Rajta jobbra-balra.

A mi réntenyésztőink
Szarvasai virulnak,
Friss, lágy rénzuzmóval
Degeszre lakhatnak.

Ilyen hasznos vadakban
Csak Szinjaföld gazdag.
Van itt bogyó, dió, gomba –
Se szeri, se száma.

A Szinja-folyó táplál
Minket finom hallal.
A mi Szinjánkon siklunk
Fürge csónakunkkal.

Gazdagnál is gazdagabb
A mi Szinjaföldünk.
Drágánál is drágább
A mi Szinjaföldünk.

Leonyid Longortov

A VARJÚ NAPJA

Reggel óta vártok engem,
Ideje hát útra kelnem,
Az ünnepre felkészülöm
Mindenki segített nekem:
Nővérem varrta a csizmát,
Apám készítette a szánt,
Szép övet adott a bátyám,
Búcsúszókat édesanyám.
Ősi ünnepet ülünk ma,
Vendégségbe tartok oda.
A hantik a varjút tisztelik,
Mint egy család, úgy ünneplik.
Szüleimtől elköszöntem,
Az útra felszerelkeztem,
Fürge szánomra felültem,
Mint szélvihar elrepültem.

Még egyszer a bécsi kongresszusról

Ez az írásom az előző számunkban megjelent beszámoló második, befejező része. Ígéretemhez híven három szimpózium előadásait mutatom be. Ezeket az kapcsolja össze, hogy az előadók a kisebbségben élő uráli népek, népcsoportok szociális vagy nyelvi helyzetével foglalkoztak, vagyis olyan kérdésekkel, amelyek döntő fontosságúak lehetnek túlélésük szempontjából.

A C 1 jelű szimpózium (C.1 Private and collective sphere of women³, szervezte Ildikó Lehtinen) előadásai közül hármát tudtam meghallgatni. Mindháromból az derült ki, hogy mennyire fontos az asszonyok, anyák szerepe a kisebbségek élete és jövője szempontjából.

A hamburgi Roza Laptander előadásából (*The Tundra Nenets' fire rites or What is hidden inside of the Nenets female needlework bag tutsya?*⁴) megismerhettük a tundrai nyenyeczek tűzzel kapcsolatos hiedelmeit. Megtudtuk, hogy náluk a asszonyok feladata a tűzrakás és minden, ami ehhez szükséges. Csak a nők beszélnek a tűz szimbolikus nyelvét és az ő kizárólagos feladatuk a varrás is, amihez minden asszonnak van tításkája. Mindkét feladathoz vallási hiedelmek és szabályok tartoznak. Ezek az asszonyi feladatok és képességek teszik lehetővé a fennmaradást az arktikus tundrán.

Ruttkay-Miklós Eszter előadásában (*Nők a hagyományos hanti faluban / Women in the traditional Khanty village / Женщины в традиционной хантыйской деревне*) arról beszélt, hogy a hanti falvakban a férfiak máshonnan hoznak feleséget. A feleségek tehát eltérő helyismerettel, eltérő hagyományokkal és eltérő nyelvváltozattal rendelkeznek. De ők nevelik fel a következő nemzedéket. „A kérdés az, hogy hogyan változik a nők tudása a faluban töltött idő alatt? Megőrződik, továbbadódik-e sajátos, otthonról hozott hagyományuk, vagy kialakul egy helyi norma, amihez minden új, bekerülő tagnak igazodnia kell?” – írja az előadó összefoglalójában. A választ a színjai hantik körében végzett saját helyszíni kutatásaira támaszkodva adta meg.

On-line formában hangzott el Tatyana Voldina és Valery Ledkov előadása (*Особенности выражения этничности хантыйских женщин - горожанок (вторая половина XX – начало XXI вв.)*). A téma fontos, hiszen a tárgyalt időszakban a hantik többsége már városokban élt, főleg Hanti-Manszjiszkanban. A városi hanti közösségekben a nők vannak többségben, aktívabbak és iskolázottabbak, mint a férfiak, mobilitásuk is magasabb fokú. A szerzők szerint

az 1950 előtti első generációhoz tartozók még jól tudtak hantiul és legalább az ősi kultúrát átadták utódaiknak. Az 1950-1970 közötti második generáció már a városban született, oroszul gondolkodnak, de egyesek közülük még értik a hantit és gyakorolják a hagyományos kézművességet. Az 1980 utáni harmadik nemzedék csak egy-két szót tud hantiul, tagjai valamelyest érdeklődnek a hagyományok iránt, de az igazán nem hat rájuk. Úgy látom, hogy a kutatásból kirajzolódó kép nem nevezhető pozitívnak, de azt jól mutatja, hogy milyen jelentős szerepe van/lehet/lehetne az anyáknak a nemzeti identitás megőrzésében.

A most tárgyalandó két szimpózium lényegében a kétnyelvűség kérdésével foglalkozott. Ezeket az előadásokat fokozott figyelemmel hallgattam, hiszen a tömeges kétnyelvűség általában az első lépés a nyelvcsere felé vezető úton. A nyelvcsere persze nem okvetlen következménye a kétnyelvűségnek, a tapasztalat azt mutatja, hogy egyfajta kiegyensúlyozott kétnyelvűség akár évszázadokig fennmaradhat. Egyértelmű tudományos vizsgálatok igazolják továbbá, hogy a kétnyelvűség nem káros, hanem kifejezetten előnyös a gyermeki intelligencia fejlődése szempontjából.

A B 14 jelű szimpóziumot (Family language policy and actual language use in Finno-Ugric minority situations⁵) Kovács Magdolna, Svetlana Edygarova és Outi Tánzos szervezte.

Edygarova előadásának címe (*Language-endangerment discourses among the Finno-Ugric peoples: the present and the historical background*⁶) többet ígért az elhangzottaknál. Az előadó a történelmi háttérrel beszélt, pontosabban az 1920-1950 közötti időszakra egy nép (az udmurt) és nyelve példáján. A huszas években a bolsevik hatalom valóban őszintén törekedett arra, hogy az oroszországi kisebbségeket felemelje területi autonómiával, saját egységes irodalmi nyelvvel, anyanyelvi oktatással. A harmincas években, a sztálini terror beköszöntével változott az attitűd. Az anyanyelv fontossága helyett inkább az orosz nyelv felsőbbbbségét hangsúlyozták, és azt, hogy „a nagy orosz nyelv” milyen jótékony hatással van az udmurtokra.

Időben és térben is nagy ugrás következett az ötvenes évek Udmurtiájából a mai Finnországba. Dabóczy Katalin és Kovács Magdolna előadásából (*Language choice and attitude in immigrant Hungarian-speaking families in Finland*⁷) megtudtuk, hogy 2021-ben 3088 magyar anyanyelvű személy élt Finnországban. Köztük végeztek a szerzők kérdőíves vizsgálatot. A részletesebben megvizsgált családokban csak az egyik szülő magyar és a családi nyelvhasználat változatos képet mutat. Általában két, három esetleg négy nyelven kommunikálnak a

³ 'A nő privát és közösségi szférája'

⁴ 'Tundrai nyenyec tűzritusok, avagy mi rejtőzik a nyenyec asszonyok tításkájában, a tucjá-ban'

⁵ 'Hogyan fejezik ki etnikumukat a városi hanti asszonyok (a XX. század második fele – a XXI. század eleje)?'

⁶ 'Családi nyelvpolitika és aktuális nyelvhasználat finnugor kisebbségi szituációkban'

⁷ 'Párbeszéd a nyelvi veszélyeztetettségéről a finnugor népek körében: a jelen és a történelmi háttér'

⁸ 'Nyelvválasztás és attitűd a Finnországba beköltöző magyarul beszélő családoknál'

családon belül, mindenütt angolul is. A szülők számára a fő kérdés, hogy mennyire erőltessék a magyar (vagy a finn) családon belüli használatát. A kutatás folytatódik.

A következő két előadás a finnországi számi (lapp) nyelvvel foglalkozott. Marja-Liisa Olthuis nagy lelkesedéssel beszélt az inari számi nyelv revitalizációjáról (*One hundred writers for Aanaar Saami A project-based Aanaar Saami literary revitalisation programme*⁹). Az inari számi sikeres revitalizációjáról már többször írtunk. Az előadásból újabb részleteket tudtunk meg az eredményekről és a jelenlegi helyzetről. Ma 450-en első nyelvként, kb. ötvenen második nyelvként beszélnek az inari számit. Három nyelvi fészek működik, van iskolai oktatás és felnőtt nyelvtanfolyamok is. Az oului egyetemen felsőfokú képzés is működik, így például 10 kreditet lehet szerezni inari számi nyelvű fordítói képzéssel. Vannak tankönyvek, rádióadások, internetes blogok ezen a nyelven. Fontos szerepet játszik az Anarâškielâ servi (Inari Nyelvi Társaság), amely két nagyszabású projektet is kezdeményezett az utóbbi időben. Az egyik az előadás címében is szerepel, a másik nem kevésbé merész, „ezer lap ifjúsági irodalmat inari számi nyelven”. Már eddig is több világsikert aratott ifjúsági könyvet lefordítottak, és továbbiak lefordítására is megvannak az anyagi eszközök. Ehhez annyit tennék hozzá, hogy – mint ez a példa is mutatja – nem lehetetlen a nyelvvesztés folyamatának megállítása és visszafordítása. Ehhez a lelkes aktivisták és szakemberek mellett jelentős állami támogatásra is szükség van.

Lapunk hűséges olvasói már ismerhetik Annika Pasanen nevét éppen az inari számi revitalizációja kapcsán. Ő ebből a témából írta és védte meg sikeresen doktori értekezését, majd posztdoktori ösztöndíjasként folytatta a téma kutatását, kiterjesztve azt a Finnországban beszélt másik két számi nyelvre is. Ezek az északi számi, amelyet a Norvégiával határos vidéken beszélnek mintegy 1500-an, és a koltta-számi (Skolt Saami) kb. 300 beszélővel. Ez utóbbiakat a háború után telepítették át Finnországba a Szovjetunió által elfoglalt területről. Az előadásban (*After the language shift – intergenerational transmission of the Saami languages in Finland*¹⁰) szó volt arról, hogy 1960 és 1990 között egyáltalán nem működött az inari számi nyelv generációk közti átadása. A sikeres revitalizációnak köszönhetően ma ez ismét működik, az új beszélők nemcsak ismerik, hanem használják is az inari számit. Az aktivisták továbbra is propagálják a kétnyelvűséget. A pozitív tendenciák jövőbeli fennmaradásához kell a tanítási módszerek fejlesztése, az érzelmi kötődés és az inari számi társadalmi elfogadottsága.

⁹ 'Száz írója legyen az inari számi nyelvnek. Az inari számi irodalom revitalizációjának programja'

¹⁰ 'A nyelvi elmozdulás után: a számi nyelvek generációk közti átadása Finnországban'

Nem megnyugtató a finnugor nyelvek helyzete Oroszországban. Erre következtethettünk a B 12-es és B 14-es szimpózium több előadásából is. Konstantin Zamyatin¹¹ (*The Impact of Official Bilingualism in Ethnic Republics of Russia on Language Practices*¹²) elmondta, hogy ezekben a köztársaságokban van nyelvtörvény, amely kimondja, hogy az orosz mellett a helyi kisebbségi nyelv is hivatalos nyelv. Ez azonban a valóságban alig érvényesül. Különösen rossz a helyzet az iskolákban 2018 óta. Az akkor elfogadott törvény szerint a kisebbségi nyelv tanulása önkéntes alapon történik. Ez oda vezetett, hogy pl. a 2021/22-es tanévben az udmurt iskolásoknak csak a fele tanulta az iskolában anyanyelvét, a mari iskolásoknak csak a negyede. Ennél jobb a helyzet a török köztársaságokban, vagyis Tatár földön. Baskíriában és Csuvas földön. Nagy baj, hogy az udmurtok vagy a marik maguk sem értékelik megfelelően anyanyelvüket. El kellene érni, hogy a hivatalokban, a tömegtájékoztatókban valóban használják is a kisebbségi nyelvet, de ennek kicsi az esélye.

Az Elena Vedernikova előadásában (*Factors of difference in the language behavior of rural and urban Mari*¹³) felsorolt tények saját terepmunkáján (kérdőívek, interjúk) alapulnak. Marij Elben ugyan az iskolák 80 %-ában van lehetőség a mari nyelv tanulására, de ezzel kevesen élnek. Ráadásul a heti óraszámok is csökkennek, 2018 óta heti két órában lehet a mari nyelvet tanítani. Ami a nyelvhasználatot illeti, faluhelyen mindenki beszél mariul, a városban viszont oroszul beszélnek. Arra a kérdésre, hogy miért kell mariul beszélni, az interjúalanyok azt válaszolták, hogy mert marik vagyunk és Marij Elben élünk. A nemleges választ azzal indokolták, hogy nincs rá szükség, utaltak továbbá az idegen környezet visszatartó erejére, hiszen a városokban a marik mindenütt kisebbségben vannak. Az előadó általános következtetése az volt, hogy a marik körében az etnikus öntudat alacsony szinten van.

Kissé meglepő című előadásában Christian Pischlöger (*"What a pity that Kel'makov and Shutov are not on Facebook": Language ideologies in Udmurt Social Media*¹⁴) az utóbbi években megszorodott udmurt nyelvű blogokkal és egyéb internetes szövegek nyelvvel foglalkozott. Ezek sokszor udmurt-orosz keverékn nyelven íródnak, mert szerzőik nem jól tudnak udmurtul. Sokukban felmerül a kérdés: Ha rosszul tudok udmurtul, akkor inkább ne írjak? Az előadó ennek kapcsán kifejti, hogy a purizmus veszélyes lehet a kisebbségi nyelvekre, de

¹¹ Magyaros írásmóddal: Zamjatin. Az eredetileg cirill betűs neveket, a könnyebb azonosíthatóság kedvéért, a kongresszuson használt formájukban írom.

¹² 'A hivatalos kétnyelvűség hatása az oroszországi etnikus köztársaságok nyelvhasználatára'

¹³ 'Különbségek a vidéki és városi marik nyelvhasználatában'

¹⁴ 'Milyen kár, hogy Kelmakov és Sutov nincsenek jelen a fészukon: nyelvi ideológiák a közösségi médiában'

úgy véli, hogy a puristák (vagyis a tiszta nyelvhasználatot megkövetelők) kisebbségben vannak.

Az udmurt nyelvű internetes szövegek nyelvvel foglalkozott a B 12-es szimpóziumon Kozmács István is (*Translingual Udmurt Texts*¹⁵). Az előadó transzlingválásnak nevezi azt a jelenséget, ahogyan a fiatal udmurt felhasználók beillesztik az orosz elemeket az általuk írt udmurt szövegekbe. Úgy véli, hogy el kell fogadni ezt az eljárást, sőt a vonatkozó szakirodalomra hivatkozva azt állítja, hogy a transzlingvális oktatási módszer (vagyis a diákok saját nyelvének használata) elősegítheti az udmurt nyelv fennmaradását.

Az imént említett B 12 jelű szimpóziumot (Everyday bilingualism. Finno-Ugric languages and practice – theoretical approach and applied linguistics¹⁶) Salánki Zsuzsa, Oszkó Beatrix és Natalja Kondratjeva szervezte.

Az említett három szervező közös előadása (*К вопросу о лингвистической типологии переключения кода в условиях билингвизма (на материале финно-угорских языков России)*¹⁷) egy éppen csak elkezdett széleskörű kutatás elméleti alapjaival és gyakorlati hasznával foglalkozott. A szerzők szerint a kódváltás – tágan értelmezve – az a jelenség, amikor kétnyelvű beszélők egy beszélgetés során felváltva használják mindkét nyelvet. Ez a jelenség a nyelvészek számára jól ismert és eléggé elterjedt, a beszélők azonban stigmatizálják (helytelennek találják). A kódváltás heves ellenzése végső soron oda vezet, hogy megszűnik a kisebbségi nyelven való kommunikáció. Ezért a szerzők úgy gondolják, hogy a kevert nyelvet a kisebbségi nyelv egyik változatának kellene tekinteni, illetve hogy a kódváltás kutatásában elért eredményeket fel lehetne használni az oktatásban. A pozitív irányú változáshoz szükség lenne persze a kisebbségi nyelvek státuszának és presztízsének javítására is.

Oszkó Beatrix és Larisa Ponomareva előadása (*Linguistic landscape, education, bilingualism*)¹⁸ megerősítette az oroszországi helyzetről más előadásokból kibontakozó negatív képet. A szerzők a Komi-permják Körzetben végeztek a nyelvhasználatra vonatkozó terepkutatást az elmúlt évtizedben. A komi-permják tulajdonképpen a komi (zürjén) nyelv egyik fő nyelvjárása, 1917 után azonban külön irodalmi nyelvet alkottak és autonóm területet is létrehoztak a permjások számára. 2005-ben a Komi-permják Nemzetiségi Körzetet beolvasztották a Permi Területbe. 2010-ben a magukat komi-permjáknak vallók kétharmada (ez kb. 63 ezer személy) beszélt anyanyelvén. A Permi Terület törvényei elvben

biztosítják számukra a nyelvhasználat jogát. A valóságban ez alig érvényesül. Van ugyan komi-permják nyelvű tévé- és rádióadás, de az iskolai oktatás minimális, választható tantárgyként heti egy órában ismerkedhetnek a tanulók őseik nyelvével. A közel három és félszáz lakosú Antipino faluban 22 gyerek tanul a négy osztályos iskolában, közülük 18-an komi-permjáknak is tanulnak. A körzet székhelye Kudimkar, közel 30 ezer lakosú város, ahol a komi-permják nyelv jelenléte alig észrevehető. Mindössze néhány tábla és felirat, boltokon, a könyvtáron. Az önkormányzati hivatalban egy helyiség ajtaján olvasható, hogy „itt lehet komi-permjáknak” beszélni.

Ludmila Kirillova és Aino Kirillova előadása is (*Визуализация удмуртского языка в городской и сельской эпиграфике (на материале лингвистических данных городов Удмуртской Республики)*¹⁹) a nyelvi tájkép kérdéssel foglalkozott. A szerzők egyrészt hangsúlyozták az udmurt nyelvű feliratok nyelvpolitikai jelentőségét, másrészt felhívták a figyelmet arra, hogy ez a terület egyelőre kevésbé kutatott. Konkrét példákat is bemutattak a feliratokban jelentkező változatokra, pl. эмъюмни ~ эмъюм инты 'gyógyszertár', illetve szóvá tettek néhány, a feliratokban jelentkező hibát.

Antal M. Gergely előadásában (*Angol jövevényszavak hangtani vonatkozásai a permi nyelvekben az orosz-permi kétnyelvűség tükrében*) komi példákon azt vizsgálta, hogyan veszik át a permi nyelvek az újabb angol eredetű szavakat. Korábban ezek a szavak orosz közvetítéssel kerültek át. Az elmúlt években lezajlott változások, a globalizáció, az angol nyelvtudás terjedése a fiatalok körében, az internet használata stb. oda vezettek, hogy az orosz megkerülve közvetlenül veszik át a szavakat. A téma tanulmányozása azért fontos, mert a jövőben ezek a szavak fontos forrásai lesznek a szókincs bővítésének a permi nyelvekben.

A fentiekben igyekeztem hűen tolmácsolni az előadók mondanivalóját. Az eladásokból kirajzolódó kép nem éppen biztató. A legjobb helyzetben kétségkívül a Norvégiában, Svéd- és Finnországban élő számik vannak. Ezek az államok különféle intézkedésekkel és anyagilag is támogatják a számi közösségeket. Ezen kívül – mint az inari számik példája mutatja – szükség van lelkes és elkötelezett aktivistákra is. A számi nyelv(ek) fennmaradása még így sem garantált. Egyrészt mert körükben is alacsony az anyanyelvet beszélők aránya (kb. 25%), másrészt mert a fiatalok folyamatosan költöznek el az ősi

¹⁵ 'Transzlingvális udmurt szövegek'

¹⁶ 'Mindennapi kétnyelvűség. A finnugor nyelvek és a gyakorlat – elméleti megközelítés és alkalmazott nyelvészeti kutatás.'

¹⁷ 'A kódváltás nyelvészeti tipológiája kétnyelvű környezetben (az oroszországi finnugor nyelvekben)'

¹⁸ 'Nyelvi tájkép, nevelés, kétnyelvűség'

¹⁹ 'Az udmurt nyelv vizuális megjelenése a városi és falusi feliratokban (az Udmurt Köztársaság városaiból gyűjtött adatok alapján)'

lakóhelyekről. Már pedig idegen környezetben nagyon lecsökkennek az anyanyelv megtartásának esélyei.

Sokkal rosszabb helyzetben vannak az Oroszországban élő finnugor kisebbségek. Nemcsak azért, mert az orosz állam és a helyi hatóságok nem támogatják nyelvük és kultúrájuk megőrzését, hanem azért is, mert a legtöbb kisebbségi beszélő anyanyelvének nincs igazán presztízse, ami persze az állami hivatalnokok ellenséges vagy nemtörődöm magatartásának is köszönhető. A falvakban még beszélnek a kisebbségi nyelveket, de a fiatalok városba költözése miatt egyre csökken az aktív nyelvhasználók száma. Talán a közösségi média (az internet) javíthatna a helyzeten. Ott viszont – mint egyes előadásokból kiderült – probléma lehet a nyelvhelyességgel, illetve keveréknnyelvek alakulhatnak ki.

Elnézést kérek a negatív végkövetkeztetésért, de úgy gondolom a finnugristák körében nem én vagyok az egyetlen, aki nem látja a kiutat a jelenlegi helyzetből. Lapunkban beszámolunk az „Őshonos nyelvek évtizedéről” is. Hogy ez az idén indult kezdeményezés hoz-e tényleges változást, azt jelenleg aligha lehet megjósolni.

Csúcs Sándor

Híradás szetu gyermekkönyv-fordításokról

Az Észtország délkeleti csücskében és a határ orosz oldalán élő, mintegy 12 500 lelket számláló szetu népesség egyelőre nem bővelkedik anyanyelvükön írott, illetve fordított művekben. A Bibliából a négy evangélium olvasható szetu nyelven, ezenkívül néhány irodalmi alkotás,²⁰ olvasókönyvek,²¹ újság²² és

rádióműsor²³ segíti a szetuk anyanyelvhasználatát.

A nyelvi fejlődés terén a szetuknak is Észtország második függetlensége hozta el a fellendülést. Ez napjainkban is igen erőteljesen zajlik. Céljuk nem kevesebb, mint nyelvük önállóságának kivívása. Ehhez elengedhetetlen az anyanyelvű irodalom megléte. Ebben a szetuk a szomszédos, szintén dél-észtországi vörük²⁴ példáját követik, kis lemaradással. Többek között vöru nyelven már olvasható az észt nemzeti eposza, a *Kalevipoeg* (vöru nyelven *Kalõvipoig*), amely 2022-ben jelent meg. A vöru nyelvű gyermekirodalom is megszületett, példaként megemlítendő a hazánkban is népszerű finn *Tatu és Patu* sorozat, amelynek kilencedik részéből készült vöru fordítás. Ennek címe *Teedu ja Peedu, süüma!*²⁵

Az alábbiakban három, gyerekeknek szóló mű szetu fordítását mutatom be.

1. Antoine de Saint-Exupéry: A kis herceg. Ezt a művet eddig több mint 350 nyelvre fordították le (a kisebb finnugor nyelvek közül megjelent komiul és mordvinul, valamint 2021-ben savói finn nyelvjárásban is). A szetu nyelvű változat (*Tsillokõnõ prints*) 2017-ben látott napvilágot. A mű fordítója egy bizonyos Lea Ojamõtsa (irodalmi észtül Lea Ojamets) nevű szetu hölgy.²⁶

A fordítás menetéről sajnálatos módon semmiféle információt nem tartalmaz a kötet. Nem tudni, hogy Ojamõtsa milyen nyelv alapján készítette el a szetu változatot. A tartui székhelyű *Postimees* hírlap kulturális rovatának híradása²⁷ szerint a szetuföldi Uusvada közsgben található Szetu Információs Társaság [Seto Infoselts] ösztönzésére kezdett neki a fordításnak.

2016 óta a társaság égisze alatt működik a Seto Kiri [Szetu levél] kiadó.²⁸ Feladata a szetu kultúra és nyelv fejlődését segítő irodalmi művek kiadása. A *kis herceg* a Seto Kiri kiadványa. A *Postimees*-ből az is kiderül, hogy csupán 500 nyomtatott példány készült belőle, igényes, nagyméretű, keménytáblás kiadásban.

²³ Az észt állami *Vikerradio*-ban minden észtországi népcsoport számára vannak hírműsorok. A délsztországi mulgik és vörük mellett a szetuknak is van hetente megjelenő, szetu nyelvű híradásuk szűk tíz percben, amelyet észt idő szerint hétfő esténként 18:45-től kezdve sugároznak (<https://vikerradio.err.ee/1608592144/setukeelsed-uudised>).

²⁴ A délszt vörük a róluk elnevezett Vörumaa tartományban élnek. Lélekszámuk kb. 75 ezerre tehető. A vörük lutheránusok, a szetuk ortodoxok.

²⁵ Ennek magyar címe: *Tatu és Patu, asztalhoz!*, 2016 óta olvasható magyarul Bába Laura fordításában. A sorozat többi kötetéből egyelőre nem készült vöru fordítás. Ezen kívül a Vöru Intézet gondozásában számos gyermekkönyv látott napvilágot, ld. <https://umapuut.ee/kategooria/raamatud/lasteraamatud/> (2022.10.27.)

²⁶ A fordítóról kevés információ áll rendelkezésre. Annyit tudni, hogy a szetuföldi Vinski faluból származik.

²⁷ <https://tartu.postimees.ee/4290015/prantsuskeelne-vaikse-prints-lugu-loob-laineid-setu-keeles> (2022.10.21.)

²⁸ Többek között ők is megjelentették a szetuk nemzeti eposzát, a *Peko*-t. Az írásomban bemutatott műfordításokat szintén ők adták ki.

²⁰ A legjelentősebb a 2013 és 2017 között napvilágot látott *Seto kirävara* [Szetu könyvtár] című, 13 kötetes könyvsorozat, amely antológiákat, vallásos verseket, történeteket tartalmaz. Emellett megemlítendő eposzuk, a *Peko*, amely szetuul, finnül és magyarul is olvasható. 2013-ban jelent meg a szetu evangéliumok új revideált változata, amely a sorozat első kötete. Címe: *Mi' Issändi Jeesusõ Kristusõ püha Evangeelium: Matvei, Marki, Luka ni Joanni kirotõt* [A mi Urunk Jézus Krisztus szent Evangéliuma: Máté, Márk, Lukács által]. A sorozat külleme is egyedi: vászonkötött, a nemzeti viseletek jellegzetességeire utaló mintákkal (hímzéssel, szegélyekkel vagy geometrikus textildíszekkel) a gerinceken.

²¹ A szetuk számára több olvasókönyv is létezik anyanyelvük tanulására, gyakorlására. Az első 1922-ben, majd ennek második része 1924-ben jelent meg (*Seto lugõmik I-II*). A következő olvasókönyv (*Seto kodu lugu*) megjelenésére 1999-ig kellett várni, a legfrissebb (*Setomaa kodolugu*) pedig 2021-ben látott napvilágot.

²² A szetuknak jelenleg két újságjuk van. Az egyik az észtül és szetuul is megjelenő havilap, a *Setomaa* [Szetuföld], amely az interneten is olvasható (<https://setomaa.kovtp.ee/ajaleht-setomaa>). A másik az évente két alkalommal megjelenő *Peko helü* [Pekó hangja] lap.

A mű szetu címe *Tsillokõnõ prints*. A *Tsillokõnõ* egy apró nyelvi jellegzetes-séget hordoz magában. A *tsillo* szótári jelentése 'kicsi, apró'. A balti és szláv nyelvekhez hasonlóan a szetura is jellemző az ún. becéző, kicsinyítő képzők használata. Ezek közül az egyik legelterjedtebb az itt is használatos *-kõnõ*.²⁹ A szetu fordítás címe tehát 'kicsike' vagy 'apróska herceg'-ként hangozhatna magyarul.

Mivel ez a kötet egy újabb nyelvvel gazdagította a már meglévő fordításokat, így nem meglepő módon a kötet sémája követi a meglévőket: a szetu nyelvű kötet is a szerző, Saint-Exupéry illusztrációit tartalmazza.

A szetu nyelvű változat hangoskönyvben is elérhető, Evar Riitsaar, szetu származású színművész előadásában.³⁰

Példaként nézzük meg Saint-Exupéry néhány elhíresült mondatát észtil és szetuul:

Jól csak a szívével lát az ember. Ami igazán lényeges, az a szemnek láthatatlan.

Észt: *Ainult südamega näed hästi. Kõige tähtsam on silmale nähtamatu.*

Szetu: *Õnnõ süämega võit selgehe nätä'. Kõõ tähtsäp olõ-i silmega nätä'.*

Magunkon ítélni sokkal nehezebb, mint másón. Ha sikerül helyesen ítélned saját magad fölött, az annak a jele, hogy valódi bölcs vagy.

Észt: *Enda üle kohut mõista on märksa keerulisem, kui teise üle. Kui suudad enda üle õiglaselt kohut mõista, oled tõeliselt tark.*

Szetu: *Hindä üle om pall'o rassõmp kohut mõista' ku tõisi üle. Ku mõistat hindä üle ausahe arvada', olõt tõõmeeli tark.*

2. Alan Alexander Milne: Micimackó. A szetu fordítást a fentebb említett Seto Kiri kiadó jelentette meg 2021-ben. Ennek a műnek a fordítója is Lea Ojamõtsa. Itt a kötet elejéről kiderül, hogy a pontos fordítás érdekében a fordító felhasználta mind az irodalmi észtil, mind pedig az eredeti angol szöveget. A megjelenés a *Postimees* támogatásával valósult meg. A szetu fordításban egyelőre csak a *Micimackó* meseregény olvasható, a folytatás, a *Micimackó kuckója* nem. Küllemre ugyanúgy igényes, nagyméretű, keménynyelvi kiadás, mint a *Kis herceg*.

A kiadvány tartalmazza az eredeti, Ernest Howard Shepard angol illusztrátor által készített rajzokat. Természetesen – a magyarhoz hasonlóan – a szetuban is átirták az illusztrációkban szereplő feliratokat, pl. a *Tilos az á...* szetu megfelelője *Läbikäük...* (szó szerint: 'Az átjárás...', vö. szetu *läbikäük*, észtil *läbikäik*).³¹

²⁹ Ilyen még a *-kene*, *-ne*, *-nõ* is. A szetu nyelv szóalkotásáról bővebben: Hagu, Paul – Pajusalu, Karl: *Seto keele teejuht* [A szetu nyelv útmutatója]. Seto Instituut, Värska, 2021. 33–42.

³⁰ <https://setokaubamaja.ee/toode/tsillokono-prints-audioraamat/> (2022.10.21.)

³¹ Az eredeti angol: *Trespassers W*.

A magyar fordítás egyik fő ismertetőjegye a nevek és versikék zseniális magyarítása Karinthy Frigyes jóvoltából. A szetu változatban nincsenek új lelemények, a nevek az észtil sémáját követik. *Winnie the Pooh* nevének szetu fordítása azonos logikát követ az észtiltel. Észtil *karupoe puhh*, szetuul *kahropoig puhh*, azaz 'medvefiú puhh'.³² Micimackó³³ másik megszólítása a regényben Karinthy szerint *Medveczky Medve úr*.³⁴ Az észtilben ez *kaisukaru*, azaz 'plüssmackó', a szetuban csupán *Puhh*. Róbert Gida mind az észtil, mind pedig a szetu fordításban az eredeti, *Christopher Robin* nevet viseli. Malacka neve észtil *Notsu*, szetuul *Notsa*, ezek jelentése 'malac, coca' (vö. eredeti *Piglet*).

Füles neve szetuul *Iisel Iiah*, észtil pedig *Eesel Iiah* (szó szerinti: 'Szamár Iiah', az *iiah* hangutánzó szó). Bagoly neve szetuul *Üükull* 'Bagoly', észtil *Öökull*. A meseregény többi szereplőjének elnevezései megegyeznek az észtiltel: *Jänes* 'Nyuszi', *Kängu* 'Kanga', *Ruu* 'Zsebibaba'.³⁵

A Százholdas Pagony szetu megfelelője is közel áll az irodalmi észtilhez: *Saa Aakri Mõtsa*, vö. észtil *Saja Aakri Metsa* (szó szerint: 'a száz hold erdeje').

A szetu fordításban is szépen visszaadják a regényben szándékosan elkövetett helyesírási hibákat. Ilyen például Bagoly ajtóra kiírt neve. A magyar fordításban *Bagoj* szerepel, míg a szetuban *Üükull* áll az *Üükull* helyett. Ugyanez a helyzet a hibás mondatokkal is: a „mg sk lyn bldg szltsnpt kvnk” megfelelője a szetuban: *pillo one snniunniunniinnipäavast*.³⁶ Helyesen a szetu változat így hangozna: *pillo õnnõ sünnipäavast!*

Végezetül egy versikét idézek az első fejezetből szetuul, majd pedig magyarul Karinthy tolmácsolásában: *Kuis tuu nü meelepett, / ulliveiga kahr taht mett. / Summ ja summ, tiia-i süä, / vaest tuu mesi om nü hüä*. 'Ha medvécske volna a méhecske, / fatörzs alján gyűlné a mézecske, /s ha méh volna a medve, amit feltehetek, / nem kéne megmászni ennyi emeletet.

3. A Seto Kiri az Avita Kiadóval közösen, 2021-ben a legkisebb korosztály számára is megjelentetett egy mesekönyvfordítást. Talán az idősebbeknek isme-

³² A *pooh* valójában egy gyermeknyelvi indulatszó, ami csupán annyit jelent: 'ejha, hűha'. A történet szerint az író fia így nevezett el egy hatyút, mikor meglátta azt. A *Winnie* nevet pedig a londoni állatkert híres medvéjétől kölcsönözte az író. E két tagból állt össze a *Winnie the Pooh* név. <https://www.nevpont.hu/tanulmany/karinthy-es-micimacko-08bde> (2022. 10. 21.)

³³ A magyarban a *Mici* előtag Karinthy műve. Mivel alig tudott angolul, így a regény nyersfordítását nővére, Karinthy Emília, becenevén Karinthy Mici végezte el. Az író nővére tiszteletére adta ezt a nevet a főhősnek. A névválasztásban közrejátszott az akkortájt bemutatott rajzfilmhős, Mickey mouse, azaz Miki egér neve is. <https://www.nevpont.hu/tanulmany/karinthy-es-micimacko-08bde> (2022. 10. 27.)

³⁴ Az eredetiben *Edward Bear*.

³⁵ Az eredeti angol szövegben *Kanga* és *Roo*, azaz együtt *Kangaroo* 'kenguru'.

³⁶ Az eredeti angol változat a következő: *hipy papy bthuthdth thuthda bthuthdy*.

rősen cseng a *Józsika hét barátja*³⁷ című szovjet mesekönyv. Ez valójában egy észti illusztrátor, Silvi Väljal 1966-ban napvilágot látott, s azóta számos kiadást megélt *Jussikese seitse sõpra* című gyermekkönyve, amelynek 55 évvel később jelent meg a szetu fordítása. A szetu változat címe: *Jussikõsõ säitse sõpra*.³⁸ Ennek fordítója egy bizonyos Piret Tillo. Ez a könyv szerepel a szetu iskolák első osztályának ajánlott olvasmányok listáján.³⁹ Ennek a gyermekkönyvnek a magyar fordítása már-már feledésbe merült, viszont az észtek körében máig népszerű. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy 2015-ben újra kiadták, 2022 óta pedig egy másik délészti dialektusban, mulgi fordításban is olvasható.

Öszintén remélem, hogy a jövőben még lesz alkalmunk hírt adni az újabb szetu műfordításokról.

Kormos Erik
Debreceni Egyetem
Nyelvtudományok Doktori Iskola

Híradás a jazvai komikról

Bevallom, véletlenül találtam rá az interneten Roman Gajdamasko (Szentpétervár) és Júlia Skuratok (Perm) orosz kutatók Современное состояние коми-язвинского языка c. cikkére.⁴⁰ A jazvai-komi ugyan nem tekinthető önálló nyelvnek (mint azt a cikk címe sugallja), hanem a komi (zürijén) nyelv egyik nyelvjárása, de magánhangzó-rendszere fontos szerepet játszott Vaszilij Litkin kiváló komi tudós permi hangtörténeti vizsgálódásaiban.

³⁷ A magyar nyelvű változat 1970-ben, a Móra Ferenc Kiadó és az Eesti Raamat Kiadó kooperációjában látott napvilágot, Fazekas László fordításában. Újabb kiadásról nem találtam adatot. A mű megjelent orosz, angol, német, francia, cseh, szlovák, finn, svéd, feröeri, lett, gael, arab, khmer, bengáli, telugu, szingaléz és marathi fordításban is.
<https://www.raamatukoi.ee/catalogsearch/advanced/result/?autor%5B%5D=5819> (2022. 10. 26.)

³⁸ <https://lounapostimees.postimees.ee/7596300/lapsed-said-kingiks-mulgikeelse-jussikese-seitse-sopra> (2022. 10. 21.)

³⁹ <https://setokaubamaja.ee/toode/jussikese-seitse-sopra/> (2022. 10. 21.)

⁴⁰ 'A jazvai-komi nyelv jelenlegi helyzete' Megjelent: ЕЖЕГОДНИК финно-угорских исследований Том 13 Выпуск 4 Ижевск, 2019. (Finnugor kutatások évkönyve. 13. kötet, 4. füzet.) 576–590.

Nem Litkin volt az első, aki ezt a nyelvjárást kutatta. 1889-ben Arvid Genetz finn tudós járt a Jazva folyó mellékén, pontosabban kb. két hetet töltött Parsakova faluban a helyi nyelvjárás (nála keleti-permi) tanulmányozásával. Kutatásait eredményeit 1897-ben publikálta⁴¹ a Finnugor Társaság évkönyvében Helsinkiben. Írásában arra panszkodik, hogy barátságtalan fogadtatás nehezítette munkáját. Így csak három lapnyi szöveget, egy 1500 szavas szójegyzéket, továbbá névszó- és igeragozási táblázatokat tudott publikálni. Fontos eredménye, hogy pontosan leírta a nyelvjárásnak a többi komi nyelvjárástól eltérő magánhangzó-rendszerét.

Fél évszázados szünet után 1949 és 1953 között Vaszilij Litkin járt négy alkalommal – az ő megnevezésével – a jazvai komik között. Alapos kutatást végzett, nemcsak nyelvi anyagot gyűjtött, hanem a jazvai komik történetére, a településtörténetre és családnevekre vonatkozó információkat is rögzítette. Eredményeit 1961-ben publikálta Коми язвинский диалект⁴² c. monográfiájában. Ebből megtudjuk, hogy a jazvai-komik a Permi Terület Krasznoviszerszki Körzetében élnek a Jazva folyó⁴³ középső és felső folyása mentén összesen 54 lakott helyen. Ezek meglehetősen kicsik, a legnagyobb (Antypina) is csak 64 házból áll. A többiek általában 10–20 házból. Ezek a kis falvak 35–40 kilométer hosszan fekszenek a Jazva folyó mentén, egymástól 0,5 – 5 kilométer távolságra. A terület lakossága összesen 4700 fő, közülük Litkin számítása szerint 3600-an beszélnek még folyékonyan anyanyelvükön, bár a felnőttek túlnyomó többsége a helyi orosz nyelvjárást is beszéli.

Első ízben 1579-ben említene az orosz összeírások egy idetartozó települést, *Orefin* néven, ez a ma is létező *Arefina* falura utalhat. Abban az időben, és utána még évszázadokig manysik (vogulok) is éltek ezen vidéken, akik aztán fokozatosan keletre szorultak. A komik és a manysik között a viszony nem volt mindig békés, mivel ugyanazokban az erdőkben vadásztak. Bár a komik földműveléssel és állattartással is foglalkoztak.

Könyvének nagy részét Litkin a jazvai-komi nyelv leírásának szenteli. Bemutatja hang- és alaktanát, közöl egy kb. 4500 szavas szótárt és kb. húsz lapnyi általa gyűjtött szöveget is.

Későbbi munkáiban foglalkozott a jazvai-komi nyelvjárás besorolásával is. Hangtani következtetések alapján arra az eredményre jutott, hogy a komi nyelvnek három fő nyelvjárását kell megkülönböztetni: a komi-zürijént, a komi-permjáktól és a jazvai-komit. Az északi csoport (a komi-zürijén) nyelvjárásait főleg a Komi Köztársaságban és attól keletre beszélik, a déli csoport (a komi permjáktól)

⁴¹ Ost-permische Sprachstudien (Keleti-permi nyelvtanulmányok) JSFOu. 15/1: 1–57.

⁴² 'A jazvai-komi nyelvjárás' Издательство Академии Наук СССР. Москва.

⁴³ A Jazva folyó a Visera bal oldali mellékfolyója, a Visera pedig a Kámába ömlik.

nyelvjárásait pedig a Komi-permják Körzetben. A jazvai-komi egységes nyelvjárás. Litkinnek az volt a többször is kifejtett és nyelvészetileg tökéletesen megalapozott véleménye, hogy nincs külön komi-permják nyelv, bár földrajzilag a három komi fő nyelvjárás ma (és valószínűleg évszázadok óta) nem érintkezik egymással.

Személyesen permi nyelvtörténeti tanulmányaim során találkoztam a jazvai nyelvjárással, illetve Genetz és Litkin említett műveivel. A következő alkalom a kétezres évek elején volt, amikor egy budapesti rendezvényen megjelent a Permi Terület egyik hivatalnok aki arról beszélt, hogy a Terület vezetése mindent megtesz a hozzájuk csatolt Komi-permják Körzet nemzetiségi lakosaiért⁴⁴, illetve a Területen élő őshonos kisebbségéért. Ennek bizonyítékeként az érdeklődőket megajándékozta az Anna Parsakova által írt első jazvai-komi ábécés könyvvel. Így jutottam én is hozzá ehhez a szép, színes képekkel tarkított, kifejezetten színvonalas kiállítású könyvhöz, amely most is itt fekszik előttem. A könyv a Permi Terület kormányzatának megrendelésére, állami finanszírozásban jelent meg 500 példányban 2003-ban Perm-ben.

A tankönyvben az egyes betűket megtanító részt közmondások, találós kérdések, dalok és mesék követik. Ezután a szerző módszertani utasításai és magyarázatai következnek. A kötetet G. N. Csaginnak, a Permi Egyetem professzorának orosz nyelvű írása zárja, *A jazvai-komi népről és az ábécés könyvről* címmel. A szerző lelkes szavakkal ecseteli az ábécés könyv jelentőségét és fontos információkat is közöl a jazvai komikról. Úgy véli, hogy elődeik a X-XV. században jelentős területet népesítettek be a Káma és a Visera folyása mentén. A XVI. század második felétől az oroszok keletebbre szorították őket, illetve az évszázadok folyamán jelentős részük eloroszosodott. Itt említem meg, hogy a jazvai-komi nyelvjárás már Litkin terepmunkája idején erős orosz hatást mutatott. Ennek kirívó példája, hogy számolásakor csak egytől négyig használták saját (finnugor eredetű) számneveiket, öttől felfelé orosz számneveket használtak. Csagin szerint a jazvaiak nemzeti öntudatáról tanúskodik, hogy permjáknak nevezik magukat, megkülönböztetésül az oroszoktól és a komi-permjákoktól. Litkin szerint azonban saját nyelvükön kominak nevezik magukat és a nyelvüket is. Ami a nyelvhasználatot illeti, a szerző szerint legjobban Antipina faluban és a környező településeken beszélik anyanyelvüket a jazvaiak. A pravoszláv vallás a XVI. században érte el őket, sok óhitű⁴⁵ orosz is költözött erre a vidékre, az ő

hatásukra az őslakosok jelentős része is követte példájukat. Megtartották a hagyományos egyházi ünnepeket, de volt egy saját népi ünnepük is tavasszal a *barázdabillegető érkezése*. Ez a madár – hitük szerint – jóstehetséggel rendelkezett, ha magasan repült, jó termés volt várható, ha alacsonyan, akkor rossz. Hagyományosan tehát földműveléssel is foglalkoztak, rozsot, árpat termesztettek, de fontos szerepe volt a halászatnak és a vadászatnak is, prémesállatokra, szarvasra és medvére vadásztak.

Gajdamasko és Skuratok 2017-ben és 2018-ban járt a Jazva vidékén. Eredeti céljuk az volt, hogy helynévanyagot, földrajzi neveket gyűjtsenek. A 2017-es gyűjtés során az idősebb közlők vetették fel időnként az anyanyelv (vagyis a jazvai-komi) kérdését. Ezért 2018-ban szociolingvisztikai kérdőívvel érkeztek a kutatók és a földrajzi nevek mellett a közlőknek az anyanyelvükkel kapcsolatos véleményét is rögzítették. Így született az írásom elején említett tanulmány, amely igyekszik átfogó képet adni a jazvai-komi helyzetéről. A továbbiakban ennek legfontosabb megállapításait foglalom össze.

Ami a demográfiai helyzetet illeti, az 1926-os népszámláláskor 3163 személy vallotta magát permják nemzetiségűnek (mai terminológiával jazvai-kominak) a Visera völgyében. Ezt követően a népszámlálásokon orosz nemzetiségűeknek tekintették őket és személyi igazolványukba is ezt jegyezték be, később a személyi igazolványokban nem tüntették fel a nemzetiséget. A legutóbbi, 2010-es népszámláláson a Permi Területen 436-an vallották magukat jazvai-kominak. Ez az adat sem tekinthető feltétlenül megbízhatónak, hiszen megszokásból vagy óvatosságból sok jazvai-komi is orosznak vallhatta magát. Csagin a jazvai-komi beszélők létszámát illetően sokkal bizakodóbb becsléseket közöl. Azt írja például 2018-ban, hogy 11 jazvai településen még az összes lakos beszél anyanyelvén. Ez minden bizonnyal erős túlzás, hiszen Gajdamasko és Skuratok felméréséből tudjuk, hogy a gyerekek és fiatalok ekkor már nem beszéltek őseik anyanyelvét.

A jazvai-komi helyzetének javítására irányuló kísérletek a rendszerváltás után, a kilencvenes években kezdődtek. Meghatározó szerepet játszott bennük a már említett Csagin professzor, aki több alkalommal végzett kutatómunkát a jazvai-komik között. Az ő kezdeményezésére 1994 májusa óta minden évben megrendezik Antipina faluban a *Szarcsik*⁴⁶ meghozza a tavaszt ünnepet.

Ez ma inkább fesztivál, ahol minden oroszul folyik, csak néha szólal meg valaki jazvai-komi nyelven, azt is mindjárt lefordítják oroszra.

⁴⁴ A Komi-permják Nemzetiségi Körzetet 2005-ben csatolták a Permi Területhez. Jogi státusza ezzel megváltozott, bár elvben ma is a Permi Terület különleges jogállású része. Hogy ez a gyakorlatban mit jelent, azt nem sikerült kiderítenem.

⁴⁵ Óhitűek = olyan pravoszlávok, akik nem fogadják el a moszkvai pátriárka és az orosz cár által a XVI. században bevezetett liturgikus reformot. Eretneknak tekintették, és a hivatalos egyház, valamint a világi hatóságok is üldözték őket. Az üldözések elől távoli vidékekre

menekültek.

⁴⁶ Pontos átírásban *sərčik* 'barázdabillegető', a többi komi nyelvjárásban *syřčik*. Az *ə* (áthúzott o) a jazvai-komira jellemző speciális magánhangzó. Más komi nyelvjárásból nem mutatható ki, de megvan néhány udmurt nyelvjárásban.

1939-ben Antipina faluban egy Meljuhin nevű tanár elkezdte a gyerekeket írni-olvasni tanítani jazvai-komi nyelven. Két év után behívták katonának és elesett a háborúban.

Utána évtizedekig nem merült fel az iskolai oktatás kérdése, sőt a tanulóknak szigorúan tiltották, hogy az iskolában anyanyelvükön beszéljenek, megszidták és kicsúfolták őket.

A helyzet a kilencvenes években megváltozott, 1995-ben az antipinai iskola igazgatója fakultatív tantárgyként tanította a jazvai-komi nyelvet és kultúrát. 1999-től Anna Parsakova a 3., 5. és 6. osztályosokat kezdte jazvai-komira tanítani, és kidolgozta a tantárgy két éves tantervét.

Ezután három iskolában vezették be az anyanyelvi oktatást: Parsakova, Felső-Jazva⁴⁷ és Kolcsim.

2018-ban választhatóvá tették az anyanyelvi oktatást és a heti óraszámot radikálisan csökkentették négy óráról heti egyre. Azóta két iskolában folyik fakultatív nyelvoktatás, de a résztvevő tanulók közül senki sem tekinthető a nyelv aktív használójának. Egyes informátorok szerint a fakultatív oktatás nem menti meg a nyelvet, hiszen otthon, a családban nem használják.

Az iskolai oktatást szolgálta a már említett ábécés könyv, erről Valej Kelmakov udmurt nyelvész közölt szigorú bírálatot a *Linguistica Uralica* c. tallinni folyóiratban 2004-ben (135–147). Néhány évvel később Parsakova egy szöveggyűjteményt is megjelentetett: *Лөддьотан книга = Книга для чтения: хрестоматия на коми-язьвинском языке*. Пермь, Перм. гос. пед. ун-т, 2008. Hogy ez pontosan milyen szövegeket tartalmaz, azt nem sikerült kiderítenem.

2003 és 2008 között kilenc tansegédlet és módszertani kidvány jelent meg, 2012-ben pedig elkészült a 244 lapos Orosz – jazvai-komi szótár is. Szerzői Lobanova a Permi Pedagógiai Egyetem docense és Kicsigina a felső-jazvai iskola tanára, aki az alsó osztályokban néhány gyereknek ma is tart fakultatív foglalkozásokat.

A körzeti újság (Красная Вишера = Vörös Visera) néhány évvel ezelőttig havonta megjelentette a *Népi hagyományok* c. rovatát, amelyben a jazvai-komikat érintő eseményekről számoltak be. A szöveg fele jazvai-komi nyelven íródott.

Gajdamasko és Skuratok tanulmányának legfontosabb része tartalmazza saját helyszíni kutatásuk eredményeit. Ezek számomra két szempontból is csalódást okoztak. Egyrészt a szerzők nem tudtak, vagy nem is akartak még hozzávetőleges adatokat sem szerezní a magukat jazvai-kominak vallók, illetve a nyelvjárást beszélők számáról. Másrészt a gondosan megszerkesztett kérdőívet mindössze

tizenegy (!) személy esetében tudták kitölteni. Ezt azzal magyarázzák, hogy az őhitűek általában bezárkózók és bizalmatlanok az idegenekkel.

A közlők (nyolc asszony és három férfi) 1930 és 1970 között születtek, tehát a gyűjtés időpontjában a legidősebb 88, a legfiatalabb 48 éves volt. Mind úgy nyilatkoztak, hogy gyermekkorukban még jazvaiul beszéltek, hallottak rokonaiktól dalokat és meséket anyanyelvükön, de már egyetlen kis részletre sem emlékeztek belőlük. Válaszaikból kiderült, hogy anyanyelvüknek nincs presztízse szemükben, nem tartják fontosnak és értékesnek. Egyikük úgy nyilatkozott, hogy „a permjük az nem is nyelv”, egy másik közlő gyomnak tartja az anyanyelvét. Egy harmadik arról panaszkodott, hogy elfelejti a jazvai szavakat, beszédében már felerészből orosz szavakat használ. Általános volt az a vélemény, hogy a jazvai-komira nincs szükség, a nyelv használatának nincs perspektívája és a válaszolók többsége azt mondta, hogy nem tartja fontosnak a nyelv átadását gyermekeinek és unokáinak.

A nyelv használata egyre szűkebb körre korlátozódik, és főleg szóbeli közlést jelent, mert a beszélők egyáltalán nem, vagy csak nehezen tudnak anyanyelvükön olvasni vagy írni. De nem is lenne mit olvasniuk, mert alig van jazvai-komi nyelvű szöveg és nincs ezekhez hozzáférésük.

A helyzetet tovább rontotta, hogy 2000 után bezárták a helyi mezőgazdasági üzemet, így az évtized közepére elfogytak a munkahelyek, a lakosság elvándorolt a környék egyetlen városába, a körzet székhelyére, a 14 ezer lakosú Krasznoviszerszkbe. Azt pedig más kis finnugor népek példájából tudjuk, hogy a városba költözés milyen végzetes etnokulturális következményekkel jár.

Tanulmányuk végén a szerzők azt írják, hogy a jazvai-komi kihalóban lévő nyelvnek tekintendő, és fennmaradásához komplex revitalizációjára és presztízisének növelésére lenne szükség. Szerintük növelné a fennmaradás esélyeit, ha felvennék a jazvai-komikat az Oroszországi Föderáció őshonos kis népeinek jegyzékébe. Mint a manysik vagy a hantik példája mutatja, ez aligha segítene rajtuk.

Csúcs Sándor

⁴⁷ Oroszul Вепх-Язва. Ez a vidék legnagyobb települése, 2010-ben 866 lakosa volt.

Az ember és a természet viszonya a kulturális metaforákban (udmurt népdalok alapján)

A népdal az udmurtok szellemi kultúrájának fontos része, benne rejlenek a nép gondolatai, kollektív megismerése és az ember személyes érzelmei, amelyek nagyrészt nem direkt módon, hanem a természeti tárgyakon és jelenségeken keresztül metaforikusan fejeződnek ki.

Vizsgálatom elméleti kerete a kognitív nyelvészethez kapcsolódó kulturális nyelvészeti megközelítés, amelyben a nyelv s a kulturális konceptualizáció (jelentésalkotás) alapvetően összekapcsolódik (Sharifian 2011, 2017). A kulturális konceptualizációk az emberi élet különféle aspektusait tükrözik, amelyek verbális s nem verbális jellegűek lehetnek, mint például rituálék, kulturális események, maga a nyelv, népdalok, gesztusok és érzelmek stb. (Sharifian 2017: 6). Mindezek szoros függőségben vannak egymással, ezért a népdalok szövegét a folklór, a néprajz vagy a népzene tudomány eredményeivel együtt érdemes vizsgálni (Barányiné Kóczy 2017: 406). Vizsgálatom korpuszát folklór gyűjteményekben (Munkácsi 1887, Vikár & Bereczki 1989, Nurieva 2004, Szapozsnyikov 2019), monográfiákban (Nurieva 1999) szereplő népdalok, valamint az általam terepmunkán gyűjtött dalok szövegei alkotják. A korpusz kiválasztását az indokolja, hogy a népdalokban általában a közösség kollektív tapasztalatai tükröződnek, s nyelvi megfogalmazásuk gazdag metaforikus kifejezésekben. A kulturális nyelvészeti keretben a metaforák tanulmányozása az adott közösség világképének mélyebb megértéséhez vezethet.

Az udmurtok a finnugor népek finn-permi ágához tartozó népcsoport. Oroszország európai részén élnek, elsősorban a Káma és a Vjatka folyó alsó folyása közötti térségben, többségük az Udmurt Köztársaságban él. A lélekszámuk 552299 fő⁴⁸ (2010). Emellett hat oroszországi régióban élnek: a Tatár és Baskír Köztársaságokban, a Permi Területen, a Szverdlovszki és Kirovi Területeken, valamint a Mari Köztársaságban.

A Vjatkán túli udmurtok az udmurt nép egy diaszpóra csoportját alkotják és az Udmurt Köztársaság határain túl élnek, illetve a Vjatka folyón túl. Ez a csoport két részből áll: a kukmor-mamadis udmurtok, akik a Tatár

Köztársaságban (Kukmor és Mamadis járásokban) élnek, és a sosmai udmurtok ága, amelybe tartoznak a Tatár (Baltaszi járás) és Mari (Mari-Turek járás) Köztársaságban, és részben a Kirovi Területen (Malmizs járás) élő udmurtok (Atamanov 2003: 58).

Térkép: A Vjatkán túli udmurtok lakóhelyei

(A térkép forrása: <https://elibrary.unatlib.ru/dspace/dsview.html>)

A szakirodalomban a Vjatkán túli udmurtok gyakran „*arszki udmurtok*”-ként szerepelnek (Atamanov 2003: 58), hiszen a mellettük élő török népek az ott élő udmurtokat *arnak* hívták (türk. *ar* ‘ember, férfi, férj’) (Kelmakov 1970: 189-190). A Vjatkán túli udmurtok mai lakóhelyeinek alapítása a XVI – XVII. századhoz vezet vissza (Seda-Zorina 2007: 72). Elsősorban Bolsoj Karligan faluba telepedtek át, ez a Mari Köztársaságban élő udmurtok történelmi, oktatási s kulturális központja. Bolsoj Karligan főképpen az első központi udmurt iskola 1883-as létrehozásáról ismert (Kuzma Andrejevics Andrejev az alapítója), amely iskola később a keresztény térítés oktatási és nevelési központjává vált (Pomelov 2018: 48).

Mint fentebb írtam róla, vizsgálatom elméleti kerete a kulturális metafora elmélete. A kulturális metafora olyan metafora (tehát egy forrás- és egy céltartomány közötti megfeleltetések rendszere), amelynek forrástartomány vagy céltartomány egy kulturális közösséget jellemző kulturális kategórián alapul (pl. érzelmek, színek, események egy adott kulturális közegben stb.). Más szóval a kulturális metaforák olyan interdiszciplináris konceptualizációk, amelyeknek a fogalmi alapjai a kulturális tradícióknak alapulnak, mint pl. népi gyógyászat, népi világkép, a hitvilág rendszere. A kulturális metaforákat hármas összefüggésű multidiszciplináris struktúrában célszerű elemezni, amelyben a nyelv, a konceptualizáció és a kultúra szerepel (Sharifian 2017, 4; Barányiné Kóczy 2017, 404).

⁴⁸ 2010-es oroszországi népszámlálás <http://www.statdata.ru/nacionalnyj-sostav-rossii>

énekeltek, így az említett érzelmek főképpen a természet mint érzélem kulturális metaforában jelennek meg. Jelen írásomban az érzelemsémák és az udmurt kultúra fontos rétegét kifejező ember és természet fogalmak viszonyát mutatom be a folyó, erdő, fa reprezentációin keresztül néhány udmurt népdalon.

Nézzük az (1) dalszövegben megmutatkozó szűk folyó medre mint az életbeli nehézségek kulturális metaforát:

- (1)
<i>туһуһс но вӱэд нойы марлы кожзэтэ?</i>	Tavaszi vizeid miért csobognak?
<i>кошкон интӱйӱэз но ӱоскытис'.</i>	Mert a meder keskeny.
<i>мынам бэн кӱты нойы марлы бэн бӱӱрӱдэ?</i>	Az én lelkem miért sír?
	(szó szerint: miért sír a gyomrom ⁴⁹)
<i>уӱон интӱйӱэз но ӱоскытис'.</i>	Mert az életem is keskeny, szűk.
	(saját fordításom)
- (Szapoznikov 2019, 183)

A meder szűkössége a zárt és korlátozott életre utal. A szövegben a pszichológiai párhuzam megnevezi a metafora tartományait: az ígépár *кожзэтэ - бӱӱрӱдэ* 'csobog - sír', s a főnévi pár *вӱэд - кӱты* 'vized lelkem (gyomrom)'. A párhuzamok az énekes szerencsétlen sorsára utalnak. A folyóvíz keskenysége a szűk, zárt élettérre utal és kapcsolódik AZ ÉRZELEM EGY TARTÁLYBAN LÉVŐ FOLYADÉK konceptuális metaforához. Mindez az alábbi formulával reprezentálható: folyóvíz [amely a folyómederben található] → „kimegy” → csobogás érzelmek [amelyek a lélekben/gyomorban találhatók] → „kimennek” → sírás. A (2) dalszövegben is a FOLYÓ forrástartomány szerepel, itt A FOLYÓVÍZ MINT ÉRZELEM kulturális metaforát figyelhetjük meg:

- (2)
<i>Тӱдӱы Камедлэн вуюсыз ай кай</i>	A Fehér Káma vizei
<i>Кожисен коже шукуиськоз ай кай.</i>	az örvénytől örvényig csobbannak.
<i>Азяд пуктыса вордэм нукаед</i>	A felnevelt gyermeked az öledbe ülve
<i>Сюлэм шорӱӱсад шукуиськоз ай кай.</i>	a szíved közepéhez ütközik.
- (Szapoznikov 2019: 354) (saját fordításom)

A (2) ének egy esküvői dal, amelyet a vendégek énekeltek a menyasszony anyjának szentelve. Mit érzett az anya, ha a saját gyermekét férjhez adta? Nyilvánvalóan aggódott a lánya ismeretlen jövője miatt, és az érzelmei a Káma örvénylő vizéhez hasonlóan hullámoztak a szívében. Tehát az (1) dalhoz hasonlóan itt is a FOLYÓVÍZ MINT ÉRZELEM kulturális metafora szerepel, mely az ÉRZELEM EGY TARTÁLYBAN LÉVŐ FOLYADÉK fogalmi metaforához kapcsolható. A TARTÁLY séma

speciális jellemzője ebben az esetben a tipikus zárt tartállyal szemben a folyómeder nyitottsága, azaz a folyóvíz nincs olyan mértékben behatárolva, mint a folyadék egy tipikus tartályban. Ennek ellenére a folyómeder is értelmezhető tartályként, hisz a folyóvíz „normális”, elvárt helye a mederben - azaz a tartályában - van, s ha az onnan kilép, az általában bajt is okoz. A dalrészlet A SZÍV MINT AZ ÉRZELMEK HELYE metaforát is mutatja, azonban ennek elemzése jelen írásomnak nem képezi tárgyát.

A fekete erdő képe nagyon gyakori az udmurtok népdalaiban, ha szomorú, szerencsétlen sorsról szólnak. A fekete szín általában negatív (halál, sötétség, idegen, túlvilág stb.) asszociációt hordoz számos közösségben (Tolsztoj 2009: 513-518), ezen kívül az udmurt népdalokban a 'fekete' jelző a bizonytalanságot, a veszélyt, az akadályt hangsúlyozhatja, és elsősorban a mennyasszony és újonc búcsúztatása témájú népdalokban jelenik meg, valamint szerencsétlen sorsról szóló népdalokban is (Romanova, megjelenés alatt). Ennek egyik példáját láthatjuk a következő dalban, amelyben A FEKETE ERDŐ MINT MAGÁNYOSSÁG metafora szerepel:

- (3)
<i>с'ӱт н'уӱэс с'ӱӱрад боры ук номы.</i>	A fekete erdő mögött a számóca
<i>бичас'эс уз лӱй шуца.</i>	nem nő, mert nem lesz, aki leszedje.
<i>аслам кӱтмэ ӱӱӱӱмэ муртлы ӱӱӱ</i>	A bánatomat nem mondtam senkinek,
<i>вэра.</i>	mert nem fognak feleségül venni...
<i>бас'мӱӱӱӱӱ уз лӱй шуца.</i>	(szó szerint: mert nem lesz „vevő”-je –
	társam –, aki elvenné a bánatomat)
- (a terepmunkámból) (saját fordításom)

A dalban található párhuzamok az alábbi leképezések:

fekete erdő	magányosság
számóca	öröm
számóca hiánya	bánat
a számóca leszedője	a társ
a számóca leszedőjének hiánya	a társ hiánya/ a bánat vevője

Az eper vagy számóca gyakori kép a dalokban, jellemzően pozitív jelentést hordoz. A fekete erdő a (3) szövegben negatív jelentésben szerepel, hiszen abban se számóca, se ember nem jelenik meg. Mindez a magányosságra is utal. Az udmurt dalokban az 'erdő' néha a 'fekete' jelző nélkül is előfordul, s ebben az esetben is gyakran negatív konnotációt hordoz. Vö.:

- (4)
<i>н'уӱэс бэн пыртид но, пыр потон дырӱа но</i>	Amikor átmentem az erdőn,

⁴⁹ Az udmurtban a *кӱты* szó bár 'gyomor' jelentésű, a magyar *szív* testrésznévhez hasonló konceptualizációkkal rendelkezik.

кычэ бэн писпу но ёй а'зы.
нин'ой доурэз орчытон дырйа но
кычэ бэн нійисно но ёй а'зы.

(a terepmunkámból)

nagyon sok fát láttam.
Amikor gyermekéveimet éltem,
nagyon sok nehézséget láttam.

(saját fordításom)

A (4) dalban a következő párhuzamokat látjuk: az erdő tele van a fákkal, mint az élet/a sors tele van a szenvedéssel, ami az ERDŐ MINT NEHÉZSÉG/TEHER/SZENVEDÉS kulturális metaforában fejeződik ki.

A szexuális vágyról sem beszélhetek nyíltan az udmurt népdalokban, de a természeti jelenségek által ezek az érzelmek is megjelenhettek. Az (5) dalszöveg a KÁNYABANGITA BOGYÓ SZEDÉSE MINT SZEXUÁLIS KAPCSOLAT kulturális metaforát mutatja:

(5)

„Kitči vetlid, uromä?”
„šu bičani oj-a vetli?”

„Hol járkáltál, kedvesem?”
„Nem jártam-e kányabangita bogyót szedni?”

„kitči kolid, uromä?”
„kapka- kuspád oj-a kol?”
„val'esad mar val, uromä?”
„šod nīlpulis oj-a val?”

„Hol aludtál, kedvesem?”
„Nem aludtam-e kapud között?”
„Micsoda volt ágyad, kedvesem?”
„Nem volt-e fekete pichtafenyő levele?”
(Munkácsi 1887, 233)

E dal interpretációjában Munkácsi ezt írja: „šu (*Viburnum opulus*) bičani metaforikus értelemben véve ezt jelenti: *cicaskini, coire cum femina*” (Munkácsi 1887, 233). Továbbá egy másik dalban például a SZEXUÁLIS KAPCSOLAT céltartományt a FAVÁGÁS forrástartománnyal kötik össze: *čapkiš⁵⁰ korani* 'szilánkfát vágni' (Munkácsi 1887:234). További vizsgálatot kíván annak tisztázása, hogy miért éppen ezek a természeti képek/növények jelennek meg ezen a fogalmi területen, de például a magyar népdalokban „a népi konceptualizációban a virág leszakítása szexuális aktust, esetleg házasságot mutat” (Baranyiné 2018: 323), vagy a keleti szláv népdalokban a kányabangita eltörése a férjhez menést jelenti, valamint a szüzesség szimbóluma (Tolsztoj 1999: 446): „kivel szakítottál bogyókat, törtél el kányabangitát?” (Sumakova 2018: 73).

Összegezve, az ember érzelmei, állapota, vágyai a népdalokban természeti tárgyak révén kifejeződhetnek. Az alábbi táblázatban láthatjuk tehát a bemutatott kulturális metaforákat, amelyek bizonyítják a két fogalom, a TERMÉSZET ÉS EMBER kapcsolatát az udmurt népdalokban.

Táblázat: Az **ember** és a **természet** viszonya az udmurt kulturális metaforákban

TERMÉSZET	szemérmesség és a szerénység sémák EMBER
FOLYÓ	AZ ÉLETBELI NEHÉZSÉGEK EMBERI ÉRZELMEK
(FEKETE) ERDŐ	MAGÁNYOSSÁG EMBERI ÉRZELMEK: TEHER/SZENVEDÉS
KÁNYABANGITA FAVÁGÁS	SZEXUÁLIS KAPCSOLAT

A vizsgálat azt is megmutatta, hogy a kulturális metaforák közös természetűek a fogalmi metaforákkal, de a kulturális metaforák olyan reprezentációkat mutatnak, amelyek egy konkrét kulturális közegre jellemzőek. A tanulmány elméleti kerete további lehetőséget ad a népdalok interpretációjára, illetve a bennük rejlő kulturális konceptualizációk tanulmányozására, valamint a népi gondolkodás és világkép megértésére.

Irodalom

- Atamanov, M.G. (2003-2004) Из истории формирования этнолингвистических групп удмуртов. Арская группа // Finno-Ugrica. №1 (7—8). С. 58-67.
- Baranyiné Kóczy, J. (2017) Mi a kulturális metafora? // Magyar Nyelvőr. № 140 (4). pp. 404-425.
- Dusenкова, T.R. (2014) Лексемы скромный, медлительный и упрямый в удмуртской лингвокультуре // Вестник угроведения №3 (18). С. 43-49.
- Kelмаков, V.K. (1970) Происхождение и первое упоминание этнонима ар // Этнонимы / АН СССР. Ин-т этнографии. М.: Наука. С. 189–193.
- Munkácsi, B. (1887) Votják népköltészeti hagyományok. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia. 350 p.
- Nurieva, I.M. (1999) Музыка в обрядовой культуре завятских удмуртов. Ижевск: УИИЯЛ УрО РАН, 272 с.
- Nurieva, I.M. (2004) Песни завятских удмуртов = Ватка кам тупалась удмуртьёслэн крезьгурьёссы. Вып. 2. Ижевск: УИИЯЛ УрО РАН, 2004. 331 с.

⁵⁰ *čapkiš* = *čag* 'szilánkfá' + *pis* 'fa' (Munkácsi 1887:234)

- Pomelov, V.B. (2018) Просвещение нерусских народов Вятского края (XIX-начало XX вв.). Вятский государственный университет. Киров. 219 с.
- Romanova, M. (megjelenés alatt) Культурные метафоры в песнях завятских удмуртов // Ежегодник финно-угорских исследований «Yearbook of Finno-Ugric Studies».
- Seda-Zorina, I.M. (2007) Удмуртская диаспора в субъектах федерации различного типа (на примере удмуртов Пермской и Кировской областей, республик Башкортостан, Татарстан и Марий Эл). Диссертация канд. ист. наук. Ижевск. 221 с.
- Sumakova, Ju.I. (2018) Фольклор и литература: к вопросу о взаимодействии // Вестник ВГУ. Серия: Филология. Журналистика №2. С. 72-76.
- Szapoznikov, L.D. (2019) Сокровища удмуртского фольклора: Песни, танцы и игры шошминских удмуртов. Т.1. Казань: Заман, 2019. 752 с.
- Tolsztoj, N.I. (1999) Славянские древности: этнолингвистический словарь: Том 2. 702 с.
- Vikár, L., Bereczki, G. (1989) Votyak folksongs. Budapest: Akadémiai Kiadó. 521 p.
- Sharifian, F. (2011) Cultural conceptualisations and language: Theoretical framework and applications. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, Philadelphia.
- Sharifian, F. (2017) Advances in Cultural linguistics. Singapore: Springer Nature.

Romanova Marina

Phd-hallgató

Finnugor Nyelvtudományi Tanszék

Szegedi Tudományegyetem

✱

Fenntarthatóság, életerő, okos megoldások

Veszprémben találkoztak a magyar és a finn testvérvárosok

Idén immár tizenötödik alkalommal gyűltek össze a magyar és finn testvérvárosok képviselői, hogy aktuális kérdésekhez kapcsolódva mutathassák be eredményeiket, elképzeléseiket. A Veszprémben szeptember 28.–29-én megrendezett konferenciára 22 magyar és 11 finn település küldött képviselőket. Bár a képviselt önkormányzatok száma elmaradt a várttól, a küldöttségekben több esetben is több terület szakértői foglaltak helyet.

A politikai és külügyi képviselők köszöntőit követően az előadásokból álló konferencia első szakmai része a fenntartható fejlődés helyi megoldásait érintette. A Technológiai és Innovációs Minisztérium képviselőjében Koncz Zsófia mesélt az ország és szűkebb választókerülete új, körforgásos gazdálkodást érintő kezdeményezéseiről. Lahti képviselőjében Juha Rostedt mondta el a 2021-es évben Európa zöld fővárosaként szerzett tapasztalatokat és mutatta be a város széndioxid-kibocsátásának visszafogására tett fejlesztések eredményeit. A fenntarthatóság témaköréből kiemelkedő előadást tartott a ScytEnergy képviselője, Pinter Zsolt Imre, aki mérnöki részletességgel mutatta be a Rovaniemiben először megvalósított, majd Magyarországra is áttett szennyvíziszap-felhasználási és energiaközösségi modelleket. A Fortum képviselőjében Kari Lahti mutatta be a fenntartható városi távhőszolgáltatás Espooban megvalósított verzióját.

A beszélgetéseket és ismerkedést lehetővé tevő ebédet követően a digitalizáció és az okos városok különböző megoldásaival ismerkedhettek meg a résztvevők. Elsőként a Saloban található IT Campus működését mutatta be a központ vezetője, Atte Köykkä, ahol az ott működő cégeket tudják jobb együttműködésre sarkallni. Monor képviselőjében Juhász László mutatta be a városlakók életét és biztonságát javító digitális szolgáltatásokat. Oulu képviselőjében Ari Heikkinen mutatta be a városban folyó, többek között 6G kutatást és egészségügyi fejlesztéseket, amelyben a területi egyetemek is részt vesznek. Fodor Attila a Pannon Egyetem fejlesztéseit mutatta be. A Nokia képviselőjében Gaál Tibor mutatott be nemzetközi példákat az okos városokra egy hosszabb elméleti áttekintést követően.

A konferencia második napja egy Veszprém számára kiemelten fontos témakört, a kreatív ipart járta körül, tekintve, hogy a város 2023-ban Európa kulturális fővárosa lesz. Elsőként ismét Oulu kapott lehetőséget, hogy bemutassa terveit 2026-ra, amikor is az északi város tölti be az Európa kulturális fővárosa tisztét. A programban hangsúlyos szerepet kapnak a város északi fekvéséből

adódó sajátosságok, mint a sötétség, a természet, az EU-központjától való távolság. Technikai innovációkon keresztül kívánja a város megújítani kulturális szolgáltatásait. Bemutatkozott Veszprém is, bemutatva a régióra tervezett programokat. A Moholy-Nagy Egyetem is bemutatkozott a design terén végzett munkájával, amelyben kívánatos volna a szorosabb együttműködés a finn stúdiókkal, intézményekkel is. Emellett Ari Kupsus mondta el az iszkaszentgyörgyi kastély felújításának történetét, Richly Gábor a Magyar Művészeti Akadémia munkáját, míg Pröhle Gergely az evangélikus egyház finn kapcsolatait mutatta be.

Mind az első, mind a második nap végén szabadon választható programokon ismerkedhettek meg a résztvevők a város és a régió értékeivel, szépségeivel. Ezek az utak alkalmat nyújtottak új kapcsolatok kiépítésére.

A konferencia kevés résztvevője sajnálatos következménye mind a késői szervezésnek, mind a politikai helyzetnek. A testvérvárosokban azonban igény mutatkozik az együttműködés újabb dimenzióinak felfedezésére, a testvérvárosi hálózat szélesítésére. A megrendezés módja sajnos nem adott teret valódi párbeszédre, amelyet talán enyhítettek a szabad programok. A finnugor kulturális élet szempontjából Veszprém mellett Kuhmo lesz kiemelt helyszín, amely 2023-ban Európa finnugor kulturális fővárosa lesz. A testvérvárosi konferenciák sorozata 2025-ben folytatódik Ouluban.

Vereb-Dér Botond

Krónika

150 éves az ELTE Finnugor Tanszéke

Ebből az alkalomból őszinte tisztelettel és szeretettel köszöntjük a Reguly Társaság és lapunk nevében Bereczki András tanszékvezetőt és a tanszék minden oktatóját. E sorok írója maga is ezen a tanszéken tanult 1962 és 1967 között. Szívesen emlékszem vissza professzoraimra Lakó Györgyre és Bereczki Gáborra. Sokat tanultam tőlük főleg ami a tudományos kutatás módszertanát illeti. Különösen hálás vagyok Lakó professzornak, neki köszönhetem, hogy felvehettem az akkoriban indult finnugor szakot, és ő hívta fel a figyelmemet arra a pályázatra,

aminek köszönhetően a Turku Egyetem magyar lektoraként folytathattam tudományos pályámat. De felejtethetlenné számomra a Tanszék akkori címzetes egyetemi tanárának, Fokos Dávidnak finnugor mondattani előadásai is. Eredményekben gazdag évtizedeket kívánunk a Tanszéknek.

A jubileum alkalmából október 20-án konferenciát rendeztek az ELTE BTK kari tanácstermében. Ezen a protokolláris üdvözlések után tizenhárom előadás hangzott el a Tanszék alapításáról és történetéről. A Tanszéket 1872-ben alapították *Altaji összehasonlító nyelvészeti tanszék* névvel. Az elnevezés a kor tudományos felfogását tükrözi. Akkoriban még úgy vélték, hogy a finnugor, a török és más nyelvek egy nyelvcsaládba sorolhatók. Az elnevezés egészen 1931-ig megmaradt, akkor változtatták *Finnugor összehasonlító nyelvtudományi tanszék*re. Így tehát – tudomásunk szerint – ez a világ legrégebbi, alapítása óta folyamatosan működő finnugor tanszéke. Első professzora Budenz József volt, akit nagyszerű tanárok követtek. A Tanszék 150 éves fennállása alatt kiváló kutatók és egyetemi oktatók tucatjait bocsátotta ki. Eredményeihez talán csak a helsinki finnugor tanszék teljesítménye mérhető.

Az elhangzott előadásokban az előadók (főleg a tanszék tanárai) végigkísérték a 150 évet, foglalkoztak a finn és az északi szak történetével, a tanszék oroszországi kapcsolataival, tudományos projektjeivel és az ott folytatott tudomány népszerűsítő tevékenységgel is. Reméljük, hogy az előadások nyomtatásban is megjelennek (legalább elektronikus formában), mert nagy kár lenne, ha az elhangzott értékes információk nem kerülnének rögzítésre.

A Tanszék történetéről a honlapon olvashatnak az érdeklődők, a konferencia programját és fotóit pedig fészuk oldalán tekinthetik meg.

Rokon Népek Napja 2022.

Ebben az évben október 21-én ünnepeltük a Rokon Népek Napját.⁵¹ Házigazdánk ezúttal a Magyar Művészeti Akadémia Művészeti-elméleti és Módszertani Kutatóintézete volt. Nemcsak székhelyük, a tökéletesen felújított Hild Villa előadótermét bocsátották rendelkezésünkre, hanem Csáji László Koppány az intézet igazgatója előadást is tartott *Genetika és őstörténet? A nyelvrokonság*

⁵¹ Emlékeztetőül: Magyarországon az első rokonságünnepélyt 1930-ban tartották a Wesselényi utcai polgári iskolában, Budapesten. A rendszerváltás után 1991. február 6-án alapított Reguly Társaság még ugyanabban az évben felújította és azóta is évente megrendezi a Rokon Népek Napját. Az első rendezvényre 1991. október 14-én került sor a Főpolgármesteri Hivatal dísztermében.

és/vagy néprokonság újraélesztett problémái: a természettudományos adatok társadalomtörténeti olvasatának lehetőségeiről és korlátairól címmel. Az előadó arra hívta fel a figyelmet, hogy a genetikai kutatások eredményei nem alkalmasak az egyes etnikai csoportok közti rokonság bizonyítására, hanem csak a köztük lévő genetikai távolságot mutatják. Annál is inkább, mert az egész emberiség egy család. A továbbiakban felsorolta azokat a szempontokat, amelyeket a genetikai eredmények értelmezésekor figyelembe kell venni.

Utána Tamás Ildikó tartott sok színes képpel és hangfelvételekkel illusztrált érdekes előadást *Számi (lapp) művészeti körkép. A folklórtól a kortárs őshonos dizájnig* címmel. Egy dologgal nem lehetünk elégedettek: nagyon kevesen voltunk a rendezvényen. Ez azt mutatja, hogy jelentős mértékben javítani kell propagandamunkánkon. Társaságunk vezetőségének sürgető feladata a megfelelő módszerek kidolgozása.

Ugyanaznap az ELTE Finnugor Tanszékén került sor egy kerekasztal-beszélgetésre a Finnugor Népek Világkongresszusa megalakulásának 30. évfordulója alkalmából. Salánki Zsuzsa vezetésével Csepregi Márta, Pusztay János, Szíj Enikő és Csúcs Sándor mesélte el élményeit és mondta el véleményét a világkongresszusról.

Lapunk olvasói számára nem ismeretlen ez a téma, hiszen számos alkalommal beszámoltunk a világkongresszusokról, illetve a velük kapcsolatos hírekről. Mint ismeretes az első kongresszust 1992 decemberében a komik (zürjének) fővárosában, Sziktivkarban rendezték. Utána négyévenként került sor a kongresszusra, illetve a legutóbbira a járvány miatt 2021-ben.

A beszélgetés résztvevői fontosnak és hasznosnak tartják a világkongresszust, bár csak javaslattevő jogosítványai vannak. A kongresszusok jó alkalmat kínálnak egymás megismerésére, a szolidaritás kifejezésére. Arra, hogy a résztvevők megosszák egymással az anyanyelv és a kultúra ápolásának módszereit, beszámoljanak helyzetükről, problémáikról és sikereikről. A találkozások, az együttérzés kifejezése megerősítheti motivációjukat. Már sokszor leírtam: az anyanyelv presztízsének hiánya megőrzésének legnagyobb akadály. A kongresszusi élmények kialakíthatják a résztvevőkben azt az érzést, hogy anyanyelvük egyedülálló kincs, amelynek megőrzéséért érdemes küzdeni. Jelen pillanatban teljesen bizonytalan, hogyan folytatódhat ez a küzdelem: a háborús események miatt a világkongresszus működését a konzultatív bizottság felfüggesztette.

A beszélgetést követően a *Fókuszban az udmurt kultúra* c. programra került sor, fotókiállítással, könyvbemutatóval, udmurt ételekkel, énektanítással a házában élő vagy tanuló udmurtok részvételével.

Az őshonos nyelvek évtizede 2022-2032

Az ENSz a 2022-2032 közötti évtizedet az őshonos nyelvek évtizedének nyilvánította (Indigenous Languages Decade). Erre azért volt szükség, mert a Földön beszélt kb. 7 ezer nyelv 40%-a veszélyeztetett. A globalizáció, vagy más okok következtében sok nyelvet fenyeget a kihalás veszélye. Pedig minden nyelv egyedülálló képet ad a világról. Megmutatja, hogy a nyelvet használó közösség hogyan fogja fel és értelmezi saját belső világát és környezetét. Amikor egy nyelv kihal, elvesz a világ szemléletének, megértésének és a környezethez való alkalmazkodásnak egy pótolhatatlan része.

Az UNESCO szerint minden gyermeknek anyanyelvi oktatást kellene kapnia a lehető legfiatalabb korban, mert a gyerekkorban elsajátított ismeret az alapja minden későbbi tanulásnak. Ahol több nyelven beszélnek, ott az oktatásnak is többnyelvűnek kellene lennie.

A többnyelvűség az őshonos népek fejlődésének alapvető feltétele.

Az évtized meghirdetése alkalmából kiadott Los Pinos-i nyilatkozat (elérhető az interneten) hangsúlyozza, hogy az őshonos népeknek joguk van a szólásszabadságra, az iskolai képzésre és a társadalmi aktivitásra a saját anyanyelvükön. Ebben beletartozik az anyanyelv használata az igazságügyben, a tömegtájékoztatási eszközökben, a munkahelyeken és az egészségügyben.

Meg kell állítani a kihalás folyamatát és revitalizálni kell ezeket a nyelveket. Jó példa erre az inari-számi revitalizációja, amiről ebben a számunkban is szó esik a bécsi kongresszusról szóló beszámolómban.

Nem tudjuk, lesz-e eredménye ennek a kezdeményezésnek. Mi mindenképpen teljes erőnkől támogatjuk, hiszen a magyart, a finnt és az észtet kivéve jelenleg minden uráli nyelv kisebb vagy nagyobb mértékben veszélyeztetett, még aktív beszélőik anyanyelvük fennmaradásáért küzdenek.

Itt említem meg, hogy finn testvérszervezetünk, az M. A. Castrén Társaság október 16-án tudományos szemináriummal ünnepelte a Rokon Népek Napját, *Uráli nyelvek az őshonos nyelvek évtizedében* címmel. Érdeklődéssel várjuk a szeminárium eredményeit. *A szerk.*

✱